

Ο ΟΛΥΜΠΟΣ ΣΤΗΝ ΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΒΕΡΓΓΛΙΟΥ*

Είναι γνωστό ότι στη χώρα αυτή, που τραγούδησαν ποιητές, δόξασαν ήρωες και διάλεξαν για κατοικία τους οι θεοί, πολλά είναι τα βουνά, τα όποια ζυμώθηκαν με το μύθο και την ιστορία, υμνούνται απ' την ελληνική και πανανθρώπινη μούσα και χρησιμοποιούνται επί χιλιετίες ήδη ως σύμβολα όχι μόνο τῆς ελληνικῆς ἀλλὰ καὶ τῆς παγκόσμιας πνευματικῆς δημιουργίας. Ἀναφέρομε χαρακτηριστικὰ τὸν Παρνασσό, τὸν Κίθαιρῶνα, τὸν Ἐλικῶνα, τὰ Πιέρια, τὴ Ροδόπη καὶ πρῶτο ἀπ' ὅλα τὸν "κοσμοζακουσμένο" σύμφωνα με τὴ λαϊκὴ μας μούσα¹ Ὀλυμπο².

* Ἡ παρούσα ἐργασία ἀποτελεῖ ἀνακοίνωση στὸ Β' Πανελλήνιο Συνέδριο «Ο ΟΛΥΜΠΟΣ ΣΤΗ ΖΩΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ» (Ἐλασσόνα, 14-16 Σεπτεμβρίου 1984), ἡ ὁποία δημοσιεύεται ἢ καλλίτερα τυπώνεται —δεδομένου ὅτι ἡ ἀνακοίνωση ἀποτελεῖ ἤδη δημοσίευση— ὅπως ἐτοιμάστηκε καὶ ἀνακοινώθηκε τότε στὸ συνέδριο, με ἐλάχιστες βιβλιογραφικὲς προσθήκες. Οἱ μὴ εὐκόλως κατανοητὲς συντομογραφίες τῆς ἐργασίας εἶναι ἐκεῖνες τοῦ περιοδικοῦ L'ANNÉE PHILOLOGIQUE.

1. Στὴ δημοτικὴ μας ποίηση ὁ πανύψηλος καὶ χιονοσκεπὴς Ὀλυμπος, πού ὑψάνεται ἀγέρογος ἀνάμεσα στὰ ἄλλα βουνά, ἐξυμνεῖται καὶ ὡς σύμβολο τῆς ἐθνικῆς ἐλευθερίας, ἐπειδὴ στὶς ἀπάτητες κορφές του εἶχαν τὰ λημέρια τους οἱ ἀδούλωτοι κλέφτες. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρομε τὸ δημοτικὸ τραγούδι γιὰ τὴν ἔριδα Ὀλύμπου καὶ Κισσάβου (Ὁσσας), ὅπου ὁ κοσμοζακουσμένος Ὀλυμπος ἢ Ἐλυμπος (τὸ κοσμοζακουσμένος μᾶς θυμίζει ἔντονα τὸ ἀμνηρικὸ τηλεκλιτός) μιλάει με καταφρόνια στὸν τουρκοπατημένο Κισσαβό:

Ὁ Ὀλυμπος καὶ ὁ Κισσαβός, τὰ δνὸ βουνά, μαλώνουν

τὸ ποῖός νά ρίξῃ τὴ βροχὴ, τὸ ποῖός νά ρίξῃ χιόνι.

Ὁ Κισσαβός ρίχνει βροχὴ καὶ ὁ Ὀλυμπος τὸ χιόνι.

Γνωρίζει ὁ γέρο Ὀλυμπος καὶ λέει τοῦ Κισσάβου:

Τί με μαλώνεις, Κισσαβε, κωνιαροπατημένε,

πού σέ πατάει ἡ Κονιαριὰ καὶ οἱ Λαρσινοὶ ἀγάδες;

Ἐγὼ εἶμαι ὁ γέρο Ὀλυμπος, ὁ κοσμοζακουσμένος,

πού ἔχω σαράντα δνὸ κορφές καὶ ἐξήντα δνὸ βρυσούλες.

Κάθε κορφὴ καὶ φλάμπουρο, κάθε κλαρὶ καὶ κλέφτης

καὶ στὴν ψηλὴ μου τὴν κορφὴ χρυσὸς ἀετὸς καθάται.

(Ἀπὸ προφορικὴ εὐρυτανικὴ παράδοση τῆς ἰδιαιτέρως πατριδας μου Καστανιάς). Πβ. L. HEUZÉY, *Le mont Olympe et l'Acarnanie*, Paris 1860, σ. 3 καὶ Helmut SCHEFFEL, *Eine antike Opferstätte auf dem Olymp*, MDAI (A) 47 (1922), σ. 129.

2. Βλ. Otto KERN, *Nordgriechische Skizzen*, Berlin 1912, σ. 58-60, 68-69.

Τὸ ἐπιβλητικὸ γιὰ τὸν ὄγκο, τὶς πολλὲς κορφές καὶ τὸ ὕψος τοῦ βουνοῦ (τὸ ὑψηλότερο τῆς Ἑλλάδος (2918 μ.) καὶ σχεδὸν ὀλοκλήρου τῆς Ἑλληνικῆς ἢ Βαλκανικῆς Χερσονήσου, ἀφοῦ μὴν κατὰ λίγα μέτρα ὑπολείπεται τῆς Ροδόπης (2930 μ.), δεσπόζει στὸ χῶρο τῆς Θεσσαλίας καὶ τῆς κεντρικῆς καὶ τῆς νοτιοδυτικῆς Μακεδονίας³. Οἱ χιονοσκεπαστες καὶ δυσπρόσιτες κορφές τοῦ χάνονται στὰ σύννεφα καὶ ἐνώνονται μὲ τὸν οὐρανὸ καὶ τόσο ἡ ἑλληνικὴ ὅσο καὶ ἡ ρωμαϊκὴ μυθολογία καὶ λογοτεχνία τοποθέτησαν ἐκεῖ τὰ οὐράνια παλάτια τῶν θεῶν, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους πρῶτος εἶναι ὁ νεφεληγερέτα Ζεὺς, ὁ ἐξουσιαστὴς τῆς βροχῆς, τοῦ κεραυνοῦ καὶ τῶν καταιγίδων, ὁ πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε κατὰ τὸν ἀνυπέμβλητο Ὅμηρο.

Πρέπει νὰ ὑπομνησθῆ ὅτι ἡ πίστη τοῦ ἀνθρώπου ὅτι ψηλὰ στὴν ἀτμόσφαιρα καὶ εἰδικώτερα στὸ ἀνώτερο τμήμα τῆς τὸν αἰθέρα καὶ στὸν οὐρανὸ ἐνοικεῖ τὸ πνεῦμα καὶ τὸ θεῖον καὶ ὅτι ἐκεῖ μεταβαίνουν τὰ πνεύματα εἶναι πανάρχαια. Καθὼς δὲ ὁ ἄνθρωπος ποὺ βρίσκεται στὸ ὑπαιθρο κλείνεται μέσα στὸν περιωρισμένον χῶρο, τὸν ὁποῖο διαγράφει ἡ νοητὴ γραμμὴ τοῦ ὀρίζοντος, ἔχει πάντα τὴν αἴσθησις ὅτι οἱ προεξοχὲς τοῦ ἐδάφους, τὰ βουνά, πλησιάζουν ἢ ἀγγίζουν τὸν οὐρανόν, τὴν κατοικία τοῦ θείου. Γι' αὐτὸ φαίνεται ὅτι τὰ βουνὰ συνδέονται στενὰ μὲ τὴ θρησκεία καὶ τὴ λατρεία, τὰ δὲ ψηλότερα ἀπ' αὐτὰ συγχέονται στοὺς μύθους μὲ τὸν οὐρανὸ καὶ τὰ ἐνδιατήματα τῶν θεῶν. Ὁ Ὀλυμπος μὲ τοὺς βωμοὺς⁴ στὶς κορφές τοῦ (οἱ ἀρχαιότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους ἀσφαλῶς θὰ καταστράφηκαν ἀπὸ τὶς φοβερὲς καιρικὲς συνθήκες: ἀνέμους, νερό, ἀπότομες μεταβολὲς θερμοκρασίας), ὁ Παρνασσός, ἡ Οἶτη, πλῆθος ἄλλων βουνῶν μὲ καοὺς ἢ μοναστήρια, ὁ Ἄθως, τὸ Θαβάρη ἢ τὸ Σινᾶ μὲ τὶς θεϊκὲς ἐντολὲς ἀποτελοῦν ἐνδεικτικὰ παραδείγματα.

Στὴν παρούσα ἀνακοίνωσις ἐξετάζομε πῶς ἐμφανίζεται ὁ Ὀλυμπος στὸ ἔργο τοῦ Βεργιλίου, τοῦ μεγάλου ἐπικοῦ καὶ βουκολικοῦ ποιητῆ, ὁ ὁποῖος εἶναι συγχρόνως ὁ Ὅμηρος, ὁ Ἡσίοδος καὶ ὁ Θεόκριτος τῆς Ρώμης⁵.

Marcel KURZ, *Le mont Olympe*, Paris-Neuchatel 1923, σ. 7 καὶ Ernst KIRSTEN - Wilhelm KRAIKER, *Griechenlandkunde*, Heidelberg 1962⁴, σ. 3-4.

3. Πβ. L. HEUZEY, *ὁπ. π.*, σ. 4· Otto KERN, *ὁπ. π.*, σ. 48-49 καὶ Marcel KURZ, *ὁπ. π.*, σ. 11.

4. Βλ. Helmut SCHEFFEL, *ὁπ. π.*, σ. 129· Walter BURKERT, *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, Stuttgart-Berlin-Köln-Mainz 1977, σ. 20 καὶ Κώστα Ἰ. ΓΑΛΛΗ, *Ἐπερὸ τοῦ Ὀλυμπίου Διὸς στὴν κορυφὴν «Ἅγιος Ἀντώνιος» τοῦ Ὀλύμπου*, εἰς: ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ἘΤΑΙΡΕΙΑΣ ἘΛΛΑΣΣΟΝΑΣ, *Ὁ Ὀλυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων*, Ἀνακοινώσεις στὸ Α' Πανελλήνιο Συνέδριο, Ἐλασσόνα 1982, σ. 16-18.

5. Ὁρθῶς ἐγράφη ὅτι τὰ Βουκολικά καὶ τὰ Γεωργικά τοῦ Βεργιλίου φαίνονται σὺν Θεόκριτος μεταφτυεμένοι στὴ Ρώμη καὶ ὅτι στὴν ἱστορία τῆς Ρώμης οἱ λατινικὲς ἰδέες ντύονταν μὲ ἑλληνικὸ ἔνδυμα (βλ. R. M. OGILVIE, *Roman literature and society*,

Εἶναι βέβαια γνωστὸ ὅτι ἡ λατινικὴ λογοτεχνία εἶναι κλασικίζουσα καὶ ἡ πρώτη παράγωγος λογοτεχνία τῆς Εὐρώπης, ἡ ὁποία ἔφτασε σὲ τόση τελειότητα ὥστε νὰ καταστῆ καὶ ἡ ἴδια κλασικὴ. Πρότυπό της εἶναι ἡ μεγάλη καὶ ἀξεπέραστη μέχρι σήμερα ἑλληνικὴ λογοτεχνία. Γεννημένη δὲ στὴ σκιά τῆς ἑλληνικῆς πνευματικῆς δημιουργίας καὶ μυθολογίας, παρέλαβε ἀπὸ ἐκεῖ τοὺς τύπους καὶ τὰ βασικὰ νοήματα, προσπαθώντας νὰ τὰ μετασχηματίσῃ σύμφωνα μὲ τὴ ρωμαϊκὴ ἀντίληψη καὶ σκέψη. Καὶ τὴ διαδικασία αὐτὴ ἀκολουθοῦν ἕκτοτε ὅλες σχεδὸν οἱ ἀνθρώπινες προσπάθειες γιὰ πνευματικὴ δημιουργία⁶.

Ὁ Βεργίλιος, γαλουχημένος καὶ σαγηνευμένος ἀπ' τὴν ἑλληνικὴ ποίηση καὶ μὲ τὸ μεγάλο ὄνειρο, ποῦ ἦταν καὶ προσπάθεια μιᾶς ὀλόκληρης ζωῆς, νὰ γίνῃ ὁ μεγάλος ρωμαῖος ἐπικός, δὲν μπορούσε ἀσφαλῶς νὰ ξεφύγῃ ἀπὸ τὰ πλαίσια, τὰ ὁποῖα καθόριζε ὁ ἀνεξάντλητος καὶ ἀξεπέραστος πνευματικὸν κόσμος τῆς ἑλληνικῆς κοσμογονίας, μυθολογίας καὶ θρησκείας. Γιατὶ στῆς περίπτωση τῆς Ἑλλάδος, ποῦ ὑπῆρξε τὸ λίκνο ὅλων σχεδὸν τῶν ιδεῶν καὶ ἀντιθέσεων, παρουσιάζεται στὸ χῶρο τῆς ἀρχαίας θρησκείας καὶ μυθολογίας, τὸ ἐξῆς παράδοξο: Ἐνῶ ἐδῶ δὲν ὑπῆρξε καμμιά ζεῖ ἀποκαλύψεως θρησκείας κανένας θρησκευτικὸς νομοθέτης καὶ κανένα πιεστικὸ ἐπαγγελματικὸ ἱερατεῖο ποῦ νὰ θεσμοθετῆ καὶ νὰ ἐπιβάλλῃ κάποιον ἐπίσημον δόγμα, ἐν τούτοις οἱ λαϊκὲς πίστεις καὶ δοξασίες, τίς ὁποῖες οἰστροηλατοῦσαν ἢ ἀπόλυτη ἐλευθερία καὶ μία χωρὶς ὄρια φανασία τοῦ λαοῦ καὶ τῶν δημιουργῶν του, ἐκινούnton μέσα στὰ πλαίσια ποῦ χάραξαν ἀπὸ κοινοῦ λαός, ἐπάνυμοι ποιητῆς (ἰδίως ὁ Ὀμηρος καὶ ὁ Ἡσίοδος)⁷ καὶ καλλιτέχνες μὲ τὰ ἀπαράμιλλα ἔργα τους. Ἐτσι ἔχομε τὴν ἐλεύθερη προσαρμογὴ καὶ προσέγγιση ἢ συνύπαρξη ἀπειροπληθῶν παραλλαγῶν, ἀκόμη καὶ ἀντιθέσεων, ποῦ συναντᾶ κανεὶς μέσα στὸν ὠκεανὸ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς μυθολογίας, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ ἕνα ἀπὸ τὰ ὑπεροχώτερα προϊόντα τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος.

Sussex-New Jersey 1980, σ. 28). Εἶναι ἄλλωστε γνωστὸ ὅτι ὅλοι οἱ μορφωμένοι Ρωμαῖοι διδάσκονταν στὸ σχολεῖο τοὺς ἑλληνες συγγραφεῖς καὶ ἔκαναν σπουδὲς ἀνωτέρου καὶ ἀνωτάτου ἐπιπέδου σὲ Σχολές (Πανεπιστήμια) τῆς Ἑλλάδος (βλ. ὅπ. π., σ. 68-69). Πβ. William SALE, *The Olympian Faith, GREECE & ROME* 19 (1972), σ. 81-83.

6. Βλ. Demetrios E. KOUTROUBAS, *C. Iuli Caesaris, Commentarii belli Gallici*, Athen 1979, σ. 10-11· Δημητρίου Εὐθ. ΚΟΥΤΡΟΥΜΠΑ, *Σκέψεις γιὰ τὴν ἑλληνικὴ γλώσσα καὶ τὰ κλασσικά μας κείμενα*, Ἀθῆναι 1986, σ. 10-11· Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *Γάτιον Σαλλουστίου Κρίστου, Ἡ συνομοσία τοῦ Κατιλίνα*, Ἀθῆναι 1987 (ἀνατ. 1993), σ. 10-11· Demetrios E. KOUTROUBAS, *Centum voces*, Athenis MCMLXXXX, σ. 7-8· Τοῦ ΙΔΙΟΥ *Secunda centuria*, Athenis MCMXCII, σ. 5.

7. Βλ. William SALE, ὅπ. π., σ. 81 καὶ Wolfgang KULLMANN, *Zum Begriff der «homerischen Religion»*, Festschrift für Walter Pötscher, GRAZER BEITRÄGE, Suppl. V, Graz-Horn 1993, σ. 43-44. Πβ. καὶ Otto KERN, ὅπ. π., σ. 47.

Στὴν τροχιά λοιπὸν ποὺ χάραξε ἡ ἑλληνικὴ λογοτεχνία καὶ μυθολογία κινήθηκε ἀναπόφευκτα καὶ ὁ Βεργίλιος τόσο στὰ ἄλλα θέματα ὅσο καὶ στὸ εἰδικώτερο τῆς παρουσίας τοῦ Ὀλύμπου, ἡ ὁποία μᾶς ἀπασχολεῖ ἐδῶ.

Ὁ Ὀλυμπος (Olympus) εἶναι παρὼν σὲ ὅλο τὸ ποιητικὸ ἔργο τοῦ Βεργιλίου ἀπὸ τὰ ὡς νεανικά του καὶ ὄχι καθ' ὀλοκληρίαν γνήσια θεωρούμενα ποιήματα τῆς Appendix Vergiliana μέχρι τὰ Βουκολικά (Eclogae), τὰ Γεωργικά (Georgica) καὶ τὴν Αἰνειάδα (Aeneis). Συνολικὰ ὁ ποιητὴς ἀναφέρει ρητὰ τὸν Ὀλυμπο 34 φορές: δύο στὴν Appendix, δύο στὰ Βουκολικά, πέντε στὰ Γεωργικά καὶ εικοσιπέντε φορές στὴν Αἰνειάδα. Ἔτσι ἡ λέξις Ὀλυμπος ἀπὸ ποσοτικὴ ἄποψη φαίνεται νὰ ἀπλώνεται σχεδὸν συμμετρικὰ σὲ ὅλα τὰ ἔργα τοῦ ποιητῆ ἀνάλογα μὲ τὴν ἔκτασή τους.⁸

Οἱ σημασίες τῆς λέξεως Olympus στὰ ἔργα καὶ στὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Βεργιλίου φαίνονται νὰ εἶναι οἱ ἐξῆς:

Στὸ νεανικὸ ποίημα τοῦ Βεργιλίου Ciris διαβάζομε σχετικὰ μὲ τὶς κεντημένες σκηνές ἐπάνω στὸν πέπλο τῆς Ἀθηνῶς:

*Additur aurata deiectus cuspidē Typhon,
quī prius, Ossaeis conscendens aethera saxis,
Emathio celsum duplicabat vertice Olympum.*

[Προστίθεται ὁ κατακρημνισθεὶς μὲ χρυσομένον δόρυ Τυφῶν, ὁ ὁποῖος κάποτε προηγουμένως (= ἄλλοτε), ἀνεβασμένος στὸν αἰθέρα πάνω στοὺς βράχους τῆς Ὀσσας, προσπαθοῦσε νὰ διπλασιάσῃ τὸν ὑψηλὸ Ὀλυμπο μὲ τὴν Ἡμάθια κορυφή.]

(Cir. 32-34).

Emathius vertex εἶναι ἐδῶ τὸ Πήλιο, δεδομένου ὅτι τὸ ἐπίθετο *Emathius* ἐσήμαινε ποιητικῶς καὶ μακεδονικὸς καὶ θησαυλικός, ἀλλὰ καὶ θρακιός. Ἡ διήγηση ἀναφέρεται στὸ μυθικὸ ἑκατοντακέφαλο τέρας Τυφῶνα ἢ Τυφωέα, τὸ ὁποῖο ἀναφέρει καὶ ἄλλοι ὁ Βεργίλιος καθὼς καὶ ἄλλοι Ἕλληνες καὶ λατῖνοι συγγραφεῖς μὲ διάφορες παραλλαγές τοῦ μύθου, ποὺ φαίνεται νὰ περιέχῃ προελληνικὰ ἢ καὶ ἀνατολίτικα στοιχεῖα, συγκρητισμὸ τῶν ὁποίων ἀπαντοῦμε συχνὰ στὴν ἑλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ θρησκεία καὶ μυθολογία⁹.

8. Βλ. συγκεντρωμένα τὰ χωρία στὰ εἰδικὰ λεξικά: H. MERGUET, *Lexikon zu Vergilius*, Hildesheim 1960 (Leipzig 1912), σ. 475 καὶ Monroe Nichols WETMORE, *Index verborum Vergilianus*, Hildesheim 1961 (ἀνὰτ. τῆς β' ἐκδόσεως, New Haven 1930), σ. 335.

9. Πβ. Jürgen KROYMANN, *Griechische Götter*, Τιμητικὸν ἀφιέρωμα Κωνσταντῖνῳ Ἰ. Μερεντίτη, ἐν Ἀθήναις 1972, σ. 229 καὶ Erica SIMON, *Die Götter der Römer*, München 1990, σ. 9.

Εἶναι προφανές ὅτι ὁ ὄρος *Olympus* στὸ παρὸν χωρίο δηλώνει τὸ γνωστὸ ὄρος μεταξὺ Θεσσαλίας καὶ Μακεδονίας. Πρόβλημα ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνεία ἐδῶ φαίνεται νὰ δημιουργηθῇ ἡ λέξις *aethera*. Αἰθῆρα κατὰ τὴν ἑλληνικὴν περὶ κόσμου ἀντίληψιν εἶναι συνήθως τὸ ἀνώτατο καὶ λαμπρότατο στρώμα τῆς ἀτμόσφαιρας, ὑπεράνω τοῦ ἀέρος, ὅπου ζοῦν οἱ θεοί¹⁰. Στὸ χωρίο αὐτὸ ὁ Βεργίλιος φαίνεται νὰ θεωρῇ ὅτι οἱ κορυφές τῆς Ὀσσας φτάνουν ψηλά στὸν αἰθέρα. Ἄλλοῦ ὁ ἴδιος ποιητῆς (*Αἰνειάδος*, 5, 533· 6,579· 8,319· 11,867)¹¹ χαρακτηρίζει ὡς αἰθῆριο (*aetherium*) τὸν Ὀλυμπο. Ἐξ αὐτοῦ μπορεῖ νὰ συμπεράνη κανεὶς ὅτι ὁ Βεργίλιος δὲν κάνει ἐδῶ σαφῆ διαχωρισμὸν μεταξὺ ἀέρος καὶ αἰθέρος, μολοντί φαίνεται νὰ γνωρίζῃ καλὰ τὸ διαχωρισμὸν ποὺ κάνουν ἐπ' αὐτοῦ οἱ Ἕλληνες,¹² ἀφοῦ στὸ ἔκτο βιβλίον τῆς *Αἰνειάδος* ὁ ποιητῆς τοποθετεῖ τὸν ὑψωμένο στὸν αἰθέρα Ὀλυμπο σὲ θέση ἐκ διαμέτρου ἀντίθετη τοῦ Τάρταρου. Στὸ σχετικὸ χωρίο ἡ Σίβυλλα ἐξηγεῖ στὸν Αἰνεῖα τὰ σχετικὰ μὲ τὸν Τάρταρο, τὴν εἴσοδο τοῦ ὁποίου φρουρεῖ τὸ φοβερὸ τέρας τῆς Ὑδρας καὶ ὅπου ὁ Ραδάμανθυς τιμωρεῖ τοὺς ἐγκληματίες διὰ τῆς Τισιφώνης:

10. Βλ. σχετικῶς Johanna SCHMIDT, *Olympus*, εἰς: PAULY-WISSOWA, R. E., τόμ. 18.1 (ἡμίτ. 35), Stuttgart 1939, σσ. 283-284 καὶ Teivas OKSALA, *Zum Gebrauch der griechischen Lehnwörter bei Vergil, IV. Interpretationen zu der Aeneis*, ARCTOS XXV (1991), σ. 83-84.

11. Βλ. τὰ χωρία παρακάτω.

12. Πρώτος ὁ Ὀμηρος γράφει περὶ αὐτοῦ στὴν Ἰλιάδα (Θ 10-17), ὅπου ὁ Ζεὺς ἀπειλεῖ τοὺς ἄλλους θεοὺς νὰ μὴν τοιμῆσουν νὰ ἐναντιωθοῦν στὴ θέλησή του καὶ νὰ ἀναμειχθοῦν στὸν μεταξὺ Δαναῶν καὶ Τρώων πόλεμο, καὶ τοποθετεῖ Ὀλυμπο καὶ Τάρταρο διαμετρικὰ ἀντίθετους:

Ὀν δ' ἂν ἐγὼν ἀπάνευθε θεῶν ἐθέλοντα νοήσω 10
 ἐλθόντ' ἢ Τρώεσσιν ἀρηγέμεν ἢ Δαναοῖσι,
 πληγεῖς οὐ κατὰ κόσμον ἐλεύσεται Ὀδλυμπόνδε·
 ἢ μιν ἐλὼν εἴρω ἐς Τάρταρον ἠερόντα,
 τῆλε μάλ' ἤχι βάθιστον ὑπὸ χθονός ἐστι βέρεθρον,
 ἔνθα σιδήρειαι τε πύλαι καὶ χάλκεος οὐδός, 15
 τόσσον ἐνερθ' Ἄιδεω ὅσον οὐρανός ἐστ' ἀπὸ γαίης·
 γνώσετ' ἔπειθ' ὅσον εἰμι θεῶν κάρτιστος ἀπάντων.

Τὰ Ὀμηρικὰ Σχόλια ἐπὶ τοῦ χωρίου αὐτοῦ καὶ ὁ Εὐστάθιος διαφωνοῦν περισσότερο γιὰ τὴν περὶ Ὀλύμπου, αἰθέρος, ἀέρος, Ἄδου καὶ Τάρταρου ἀντίληψιν τῶν Ἑλλήνων: Ὡς οὐράνια τρία διαστήματα ἔχει, ἀέρα μέχρι νεφελῶν, εἶτα αἰθέρα μέχρι τῶν φαινομένων καὶ τῆς Αἰδὸς ἀρχῆς, οὕτω καὶ ἀπὸ γῆς εἰς Ἄιδου, ἀπὸ δὲ Ἄιδου εἰς Τάρταρον (Hartmut ERBSE, *Scholia Graeca in Homeri Iliadem*, τόμ. 2, Berolini MCMLXXI, σ. 302). Παρασημειοῦνται δὲ καὶ ὅτι, ὥσπερ ὑπὲρ γῆς ἤδη μέχρι νεφελῶν, εἶτα αἰθῆρα ἀνωτέρω ἕως τῶν τοῦ οὐρανοῦ φαινομένων, οὕτω πῶς καὶ κάτω ἐκ γῆς Ἄιδης, ἀπὸ δ' αὐτοῦ Τάρταρος. (ΕΥΣΤΑΘ. Σχόλ. εἰς Ἰλ. Θ 13-16 (p. 515, 21-23 VAN DER VALK (695, 15).

Γιὰ περαιτέρω μετρυρίες ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ βλ. Johanna SCHMIDT, ὁ.π., σσ. 283-286.

*Quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
saevior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras
quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.*

[Μέσα ἔχει τὴν ἔδρα τῆς ἡ τερατώδους Ὑδρα, ἀγριώτερη ἐξ αἰτίας τῶν πενήντα χασκόντων στομάτων τῆς. Ἐπειτα ὁ ἴδιος ὁ Τάρταρος ἀνοίγεται ἀπόκρημος πρὸς τὰ κάτω καὶ ἐκτείνεται μέσα στὸ σκοτάδι (= ὑπὸ τὶς σκιές) δυὸ φορές τόσο, ὅση εἶναι ἡ θέα τοῦ οὐρανοῦ ἀπὸ κάτω (= ἀπὸ τῆ γῆ) μέχρι τὸν αἰθέριο Ὀλυμπο (ἦ: ὅση εἶναι ἡ ἀπόσταση μετὰ τὸ μάτι μέχρι τὸν αἰθέριο Ὀλυμπο τοῦ οὐρανοῦ)].

(Aen. 6, 576-579).

Στὸ χωρίο αὐτὸ *aetherius Olympus* θὰ μπορούσε νὰ εἶναι κυριολεκτικὰ τὸ πανύψηλο βουνό, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀπέραντος σὲ ὕψος οὐρανός (*caelum*), ὅπου πιστευόταν ὅτι κατοικοῦν οἱ θεοί.

Μετὰ τὸ παραπάνω χωρίον τῆς *Appendix Vergiliana* συνδέεται ἄλλο τοῦ πρώτου βιβλίου τῶν Γεωργικῶν, ὅπου σὲ συσχετισμὸ μετὰ τὶς αἰσίες καὶ ἀποφράδες ἡμέρες τοῦ σεληνιακοῦ μῆνα ἀναφέρονται πάλι μεταξὺ ἄλλων ὁ Τυφωεύς καὶ οἱ ἀδελφοὶ Ἀλωάδα:

*Ipsa dies alios alio dedit ordine Luna
felices operum quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
Coeumque Iapetumque creat saevumque Typhoea
et coniuratos caelum rescindere fratres.
ter sunt conati imponere Pelio Ossam
scilicet, atque Ossae frondosum involvere Olympum;
ter pater exstructos disiecit fulmine montes.*

[Ἡ ἴδια ἡ Σελήνη προσδιώρισε μετὰ διαφορετικὴ τάξη τὶς εὐνοϊκὲς γιὰ τὶς ἐργασίες ἡμέρες. Ἀπόφυγε τὴν πέμπτη: (τότε) γεννήθησαν ὁ χλωμός Ἄδης καὶ οἱ Ἐρυννύες: τότε ὕστερα ἀπὸ ἀνόσιο τοκετὸ ἡ Γῆ δημιουργεῖ (= γέννησε) τὸν Κοῖτο, τὸν Ἰαπετὸ καὶ τὸν Τυφωέα καὶ τ' ἀδελφία, ποὺ συνωμότησαν νὰ διασχίσουν τὸν οὐρανό. Τρεῖς φορές δηλαδὴ ἀποπειράθησαν νὰ στήσουν τὴν Ὀσσα πάνω στὸ Πήλιο καὶ νὰ κυλίσουν τὸν πυκνόφυλλο Ὀλυμπο πάνω στὴν Ὀσσα: τρεῖς φορές ὁ πατέρας τῶν θεῶν διασκόρπισε μετὰ τὸν κεραυνὸ τὰ σωρευμένα τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο βουνά.]

(Georg. 1, 276-283).

‘Εδῶ πρόκειται πάλι σαφῶς γιὰ τὸ βουνὸ “Όλυμπος τῆς Θεσσαλίας-Μακεδονίας καὶ τὴν προαναφερθεῖσα μυθικὴ διήγηση, ἀλλὰ καὶ γιὰ τοὺς Ἀλωάδες ἢ Ἀλωεῖδες Ἐφιάλτη καὶ Ἔτο. Οἱ τελευταῖοι, ὅπως μνημονεῦει καὶ ἄλλοῦ ὁ Βεργίλιος¹³, ἀκολουθώντας βέβαια τὸν Ὅμηρο, ὑπερήφanoi γιὰ τὸ κάλλος καὶ τὴ σωματικὴ τους δύναμη τὰ ἔβαλαν μὲ τοὺς θεοὺς¹⁴ καὶ θέλησαν νὰ ἀνεβοῦν στὸν οὐρανό, στήνοντας τὸ ἓνα ἐπάνω στὸ ἄλλο, τὰ βουνὰ Πῆλιο, Ὕσσα καὶ Ὕλυμπο, ὑψώνοντας δηλ. κάτι ἑλληνικὸ ἀνάλογο μὲ ἐκεῖνο τοῦ πύργου τῆς Βαβέλ¹⁵ ἢ τῶν πυραμίδων.

Γιὰ τὴν ἀσέβειά τους καὶ τὴν ὕβριν αὐτῆ τιμωρήθηκαν αὐστηρά. Διότι, ὅπως πίστευαν οἱ ἀρχαῖοι καὶ διατυπώνεται καὶ στὴν Καινὴ Διαθήκη, “Θεὸς ὑπερηφάνοις ἀντιτάσσεται, ταπεινοῖς δὲ δίδωσι χάριν”.¹⁶ Ἡ ἀντίληψη αὐτὴ ἀπαντᾶται πολὺ συχνὰ στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία, ὅπως καὶ στὴ λατινικὴ. Ἡ ἀσέβεια καὶ ἡ ὕβρις, ποὺ μαρτυροῦν ἔλλειψη αὐτογνωσίας καὶ παραγνώριση τῆς μικρότητος καὶ τῆς θνητῆς φύσεως τοῦ ἀνθρώπου, κολάζονται ἀπὸ τὴ θεία Νέμεση καὶ Δίκη.¹⁷

Χαρακτηριστικὸ στὸ παραπάνω χωρίον τοῦ Βεργιλίου εἶναι τὸ χρησιμοποιοῦμενο γιὰ τὸν Ὕλύμπο ἐπίθετο *frondosus* (δασύφυλλος, πυκνόφυλλος),

13. *Hic et Aloidas geminos immania vidi corpora, qui manibus magnum rescindere caelum adgressi superisque Iovem detrudere regnis.*

(VERG. *Aen.* 6, 582-584).

14. Πβ. ΟΜ(ΗΡΟΥ) Ἰλ. Ε 385-386 καὶ κυρίως Ὀδ. λ 305-316.

15. Δεῦτε οἰκοδομήσωμεν ἑαυτοῖς πόλιν καὶ πύργον, οὗ ἔσται ἡ κεφαλὴ ἕως τοῦ οὐρανοῦ. (ΓΕΝΕΣΙΣ 11,4).

Ὕσσαν ἐπ’ Ὕλύμπω μέμασαν θέμεν, αὐτὰρ ἐπ’ Ὕσση Πῆλιον εἰνοσάφυλλον, ἴν’ οὐρανοῦ ἀμβατὸς εἴη.

(ΟΜ. Ὀδ. λ 315-316).

Ὕσσαν ἐπ’ Ὀδλύμπω καὶ Πῆλιον ὑψωθέντα
 ψευδῆς ἱστορίας ὄησις ἀνεπλάσατο·
 Πυραμίδες δ’ ἔτι νῦν Νειλωίδες ἄκρα μέτωπα
 κύρουσιν χρυσεῖς ἀστράσι Πηλιάδων.

(ΕΛΛΗΝ. ΑΝΘΟΛ. 9, 710).

16. Α’ ΠΙΕΤΡ. 5,5.

17. Βλ. σχετικὰ Ugo BIANCHI, *Διὸς αἴσα*, Roma 1953, σ. 158· Kurt LATTE, *Der Rechtsgedanke im archaischen Griechentum*, εἰς: Kurt LATTE, *Kleine Schriften zu Religion, Recht, Literatur und Sprache der Griechen und Römer*, München 1968, σ. 234-236· Demetrios E. KOUTROUBAS, *Die Darstellung der Gegner in Caesars “Bellum Gallicum”*, Heidelberg 1972, σ. 34 καὶ 106-107· Τοῦ ΙΔΙΟΥ, *C. Iulii Caesaris Commentarii belli Gallici*, δ.π., σ. 58-69 καὶ τῆ μνημονεῦμενη στίς ἐργασίες αὐτῆς ἄλλη βιβλιογραφία.

ποῦ ἀποδίδει παραστατικά τὰ δάση καὶ τὴν πυκνὴ βλάστηση τοῦ Ὀλύμπου.¹⁸ Ἐνῶ δὲ εἶναι βέβαιο ὅτι ὁ Βεργίλιος δὲν εἶδε ποτὲ τὸν Ὀλυμπο, ἐν τούτοις ἡ παρουσία τοῦ βουνοῦ αὐτοῦ εἶναι τόσο συχνὴ καὶ τόσο παραστατικὴ στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία καὶ ἐπιστημονικὴ σκέψη καὶ στὴν προηγηθεῖσα τοῦ Βεργιλίου ρωμαϊκὴ λογοτεχνία, ὥστε νὰ θεωρῆται ὅτι ὁ ποιητὴς περιγράφει κάτι πολὺ γνωστὸ σ' αὐτὸν καὶ στοὺς ἀναγνώστες ἢ ἀκροατὲς του.

Ἐνα ὅμοιο μὲ τὰ παραπάνω περιστατικὰ ἀναφέρει ὁ Βεργίλιος στὸ ἔκτο βιβλίον τῆς Αἰνειάδος:

*Vidi et crudeles¹⁹ dantem Salmonea poenas,
dum flammās Iovis et sonitus imitatur Olympi.*

[Εἶδα καὶ τὸν Σαλμωνέα νὰ τιμωρῆται σκληρά, καθ' ὃν χρόνον ἐμιμεῖτο
τις ἀστραπὲς τοῦ Διὸς καὶ τις βροντὲς τοῦ οὐρανοῦ.]

(Aen. 6, 585-586).

Πρόκειται γιὰ τὴν τιμωρία στὸν Τάρταρο τοῦ ἄπιστου καὶ ὀρθολογιστῆ, ὅπως θὰ λέγαμε σήμερα, Σαλμωνέα, ὁ ὁποῖος, θέλοντας νὰ γελοιοποιήσῃ τὶς θρησκευτικὲς ἀντιλήψεις καὶ δεισιδαιμονίες τῶν συγχρόνων του καὶ ἀνεβασμένους ἐπάνω σὲ τέθριππο ἄρμα, στὸ ὁποῖο εἶχε ἐγκαταστήσει μηχανισμοὺς ἀπομιμουμένους τὰ νέφη, τὶς ἀστραπὲς καὶ τὶς βροντὲς τοῦ Δία, περιερχόταν τὸν ἱερὸ τόπο τῆς Ὀλυμπίας καὶ ζητοῦσε περιπαικτικὰ νὰ τιμῆσουν καὶ τὸν ἴδιο ὅπως τὸ Δία. Γιὰ τὴν ὕβρη καὶ τὴν ἀσέβεια τοῦ αὐτῆ κατακεραυνώθηκε ἀπὸ τὸ θεὸ καὶ τιμωρεῖται αἰώνια στὸν Τάρταρο.

Στὸ ἀνωτέρω χωρίο τοῦ Βεργιλίου ἡ λέξις *Olympi* φαίνεται νὰ ἔχη τὴ μεταφορικὴ σημασία τοῦ οὐρανοῦ, μολοντί ἡ μυθικὴ διήγηση ἀφορᾷ τὴν Ὀλυμπία καὶ τὸν Ὀλύμπιο Δία καὶ θὰ μπορούσε νὰ λανθάνῃ ἡ ἔννοια τοῦ βουνοῦ, τὸ ὁποῖο ἐθεωρεῖτο κατοικία τοῦ ὑπερτάτου τῶν θεῶν. Τῇ μεταφορικῇ σημασίᾳ τοῦ οὐρανοῦ (=caelum) φαίνεται νὰ ἔχη ἡ λέξις *Olympus* σὲ πολλὰ ἄλλα χω-

18. Βλ. προχειρῶς Γιάννη Ἀθ. ΑΔΑΜΟΥ, *Τὸ χρονικὸ τῶν ἐξερευνησέων τοῦ Ὀλύμπου*, εἰς: ΛΑΟΓΡΑΦΙΚΗΣ-ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΕΛΛΑΣΣΟΝΑΣ, "Ὁ Ὀλυμπος στὴ ζωὴ τῶν Ἑλλήνων", Ἀνακοινώσεις στὸ Α' Πανελλήνιο Συνέδριο, Ἐλασσόνα 1982, σ. 1 καὶ Giangiacomo PANESSA, *Olimpo*, εἰς: ENCICLOPEDIA VIRGILIANA, τόμ. III, Roma 1987, σ. 835.

19. Βασικὰ ἀκολουθοῦμε τὸ κείμενο τῆς Ὁξφόρδης: R. A. B. MYNORS, *P. Vergili Maronis opera*, Oxonii 1976. Στὴν ὀνομαστικὴ, αἰτιατικὴ καὶ κλητικὴ πληθυντικοῦ ὁμοῦ τῶν τριτοκλίτων ὀνομάτων χρησιμοποιοῦμε τὴν κατάληξη -es (καὶ ὄχι -is) πρὸς ἀποφυγὴ συγχύσεως, ἀφοῦ οἱ κώδικες παρέχουν στὴν περίπτωσιν αὐτὴ καὶ τὶς δύο γραφές. Βλ. σχετικῶς βιβλιοκρισία μας στὸ περιοδικὸ ΠΛΑΤΩΝ, τόμ. 42 (1990), σ. 204.

ρία του Βεργιλίου, τὰ ὁποῖα ἐξετάζονται κατωτέρω, ἐνῶ σὲ ἀκόμη περισσότερες περιπτώσεις ἢ σημασία κυμαίνεται μεταξύ οὐρανοῦ καὶ τοῦ γνωστοῦ ὄρους καὶ δὲν μπορεῖ κανεὶς κατὰ τὴ γνώμη μας νὰ πῆ μὲ βεβαιότητα περὶ τίνος πρόκειται.

Ἡ ἀμφιβολία καὶ ἀμφισημία (ambiguitas) τοῦ ὀνόματος Όλυμπος (Olympus) στὸ Βεργίλιο, ὅπως καὶ σὲ πολλοὺς ἄλλους λατίνους ἀλλὰ καὶ ἔλληνες συγγραφεῖς, φαίνεται καθαρὰ καὶ ἀπὸ τὶς δυσκολίες πού συναντοῦν οἱ διάφοροι μελετητὲς καὶ φιλόλογοι στὴν ἐρμηνεία τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρομε ὅτι στὸ εἰδικὸ λεξικὸ τοῦ H. MERGUET δὲν γίνεται κανένας διαχωρισμὸς τῶν σημασιῶν “*Berg in Thessalien*” (ὄρος στὴ Θεσσαλία) καὶ “*Himmel*” (οὐρανός)²⁰, ἀλλὰ παρατίθενται ἀπλῶς τὰ σχετικὰ χωρία. Στὸ σχετικὸ ἄρθρο τῆς Johanna SCHMIDT στὴ *Realencyclopädie* τῶν PAULY—WISSOWA διακρίνονται 3 σημασίες τῆς λέξεως *Olympus* στὸ Βεργίλιο: *caelum*, “*Berg*” (ὄρος) καὶ “*Himmel und Göttersitz*” (οὐρανὸς καὶ ἔδρα τῶν θεῶν)²¹, μὲ τὶς ὁποῖες δὲν συμφωνοῦμε πάντοτε. Ἄλλωστε οἱ ἔνοιες *caelum* καὶ οὐρανὸς εἶναι ταυτόσημες καὶ ὡς ἐκ τούτου περιττεύει καὶ οὔτε εἶναι δυνατὴ ἢ μεταξὺ τους διάκριση. Στὴ γαλλικὴ ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Βεργιλίου “*LES BELLES LETTRES*” (BUDÉ), πού συνοδεύεται καὶ ἀπὸ γαλλικὴ μετάφραση, ὅλοι οἱ ἐκδότες καὶ μεταφραστὲς δὲν κάνουν καμμία διάκριση στὴν ἐρμηνεία τῆς λέξεως *Olympus* καὶ τὴ μεταφράζουν σὲ ὅλα τὰ χωρία τοῦ Βεργιλίου ἀπλῶς “*Olympe*” (“Όλυμπος”)²². Ὁ H. R. FAIRCLOUGT στὴ συνοδευομένη ἀπὸ ἀγγλικὴ μετάφραση δίτομη ἔκδοση τοῦ Βεργιλίου στὴ σειρὰ “*LOEB CLASSICAL LIBRARY*” θεωρεῖ ὅτι ἡ λέξη *Olympus* μόνο σὲ 2 χωρία τοῦ Βεργιλίου (*Ci.* 34 καὶ *Georg.* 1,282) σημαίνει τὸ θεσσαλικὸ βουνό, ἐνῶ σὲ ὅλα τὰ ἄλλα σημαίνει “*the heavens, sky*” (=οὐρανός).²³ Ὁ R. A. B. MYNORS στὴν ἔκδοση τῶν ἔργων τοῦ Βεργιλίου τῆς Ὁξφόρδης θεωρεῖ ὅτι μόνο στὸ χωρίο τῶν Γεωργικῶν 1, 282 ἡ λέξη *Olympus* σημαίνει “*mons Thesalus*” (τὸ θεσσαλικὸ βουνό), ἐνῶ σὲ ὅλες τὶς ἄλλες περιπτώσεις σημαίνει “*caelum*” (οὐρανός)²⁴. Τὰ παραδείγματα ἀμφιβολιῶν καὶ ἀσυμφωνίας μεταξὺ

20. Βλ. H. MERGUET, *ὁ.π.*, σ. 475.

21. Βλ. Johanna SCHMIDT, *ὁ.π.*, στ. 289-292.

22. Βλ. E. DE SAINT-DENIS, *Virgile, Géorgiques*, Paris 1968 καὶ *Virgile, Bucoliques*, Paris 1970· Henri GOELZER - André BELLESORT, *Virgile, Énéide I-IV*, Paris 1966· René DURAND - André BELLESORT, *Virgile, Énéide VII-XII*, Paris 1970, στὰ σχετικὰ χωρία.

23. Βλ. H. Rushton FAIRCLOUGT, *Virgil, 1 Eclogues, Georgics, Aeneid I-IV καὶ II Aeneid VII-XII, The minor poems*, London - Cambridge Mass. 1974-1969, στὰ ἀντίστοιχα χωρία καὶ στὴ σ. 569 τοῦ τόμου II.

24. Βλ. R. A. B. MYNORS, *P. Vergili Maronis opera*, Oxonii 1976, σ. 442.

τῶν εἰδικῶν στὴν ἔρμηνεία τῆς λέξεως *Olympus* στὸ Βεργίλιο θὰ μπορούσαν νὰ συνεχισθοῦν.

Οἱ παραπάνω διχογνωμίες μᾶς ὠδήγησαν στὴ σκέψη νὰ ἐξετάσουμε τὰ σχετικὰ χωρία τοῦ Βεργίλιου καὶ νὰ προσπαθήσουμε νὰ τὰ ἐρμηνεύσουμε, μολοντί δὲν μᾶς εἶναι ἄγνωστες οἱ μεγάλες δυσκολίες τοῦ ἐγχειρήματος αὐτοῦ.

Στὸ δέκατο τέταρτο ἀπὸ τὰ *Catalepton* ποιήματα τοῦ Βεργίλιου διαβάζουμε:

*Adsis, o Cytherea: tuus te Caesar Olympo
et Surrentini litoris ara vocat.*

[“Ἐλα, Κυθήρεια (Ἄφροδίτη)! Ὁ δικός σου Καῖσαρ καὶ ὁ βωμὸς τῆς παραλίας τοῦ Συρρέντου σὲ καλεῖ ἀπὸ τὸν οὐρανό.”]

(*Cat.* 14, 11-12).

Ἐδῶ τὸ *Olympo* εἶναι δυνατόν νὰ ἐρμηνευθῆ μεταφορικὰ «ἀπὸ τὸν οὐρανό», πρᾶγμα ποὺ φαίνεται λογικό, ἀφοῦ πρόκειται γιὰ τὴν ἐπίκληση τῆς Ἄφροδίτης στὴν Ἰταλία ἀπὸ ἕναν λατῖνο ποιητὴ καὶ ἀφοῦ εἶναι γνωστὸ ὅτι στὴ θεὰ ἀποδιδόταν καὶ τὸ χαρακτηριστικὸ ἐπίθετο *Οὐρανία*.²⁵ Ὅμως τὰ προηγηθέντα καὶ τὸ ὅλο σκηνικὸ τοῦ ποιήματος, ποὺ τοποθετεῖται στὸ μυθολογικὸ καὶ ἔχι στὸ πραγματικὸ ἢ στὸ καθαρὰ θρησκευτικὸ ἐπίπεδο (ἀναφορὰ Πάφου καὶ Ἰδαλίου καθὼς καὶ Κυθέρων (*Cytherea*), ἐπιτρέπουν νὰ θεωρήσουμε ὅτι ὁ ποιητὴς εἶναι δυνατόν καὶ νὰ κυριολεκτῆ ἔχοντας στὸ νοῦ του τὴ μυθικὴ ὁμηρικὴ εἰκόνα, σύμφωνα μὲ τὴν ὁποία ἡ Ἄφροδίτη εἶναι μία ἀπὸ τὶς μεγάλες θεᾶς τοῦ Ὀλύμπου. Γι’ αὐτὸ καὶ οἱ φιλόλογοι βρίσκονται συχνὰ σὲ δίλημμα ἢ ἀναγκάζονται νὰ εἶναι ἀσυνεπεῖς καὶ πρὸς ἐκεῖνα ποὺ ἄλλοῦ ὑποστηρίζουν. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρομε ὅτι ὁ FAIRCLOUGT, ἐνῶ στὴ μετάφραση τοῦ χωρίου γράφει «from Olympus», στὸν πίνακα τῶν χωρίων θεωρεῖ ὅτι ἐδῶ *Olympus* εἶναι ὁ οὐρανός.²⁶

Στὸ πέμπτο βουκολικὸ ποίημα ὁ Βεργίλιος γράφει:

*Candidus insuetum miratur limen Olympi
sub pedibusque videt nubes et sidera Daphnis.*

[Λαμπρὸς ὁ Δάφνις θαυμάζει τὸ ἄγνωστο (σ’ αὐτὸν) κατώφλι τοῦ οὐρανοῦ καὶ βλέπει κάτω ἀπὸ τὰ πόδια του τὰ νέφη καὶ τ’ ἀστέρια.]

(*Ecl.* 5, 56-57).

25. Βλ. προχείρως Walter PÖTSCHER, *Urania (Οὐρανία)* εἰς: Konrat ZIEGLER - Walther SONTHEIMER - Hans GÄRTNER (ἐκδ.), *DER KLEINE PAULY, Lexikon der Antike*, München 1979, τόμ. 5, σ. 1058.

26. Βλ. H. Rushton FAIRCLOUGT, *ὁ.π.*, II, σ. 509 καὶ 569.

Στὸ χωρίο αὐτὸ ἡ προφανῶς μεταφορικὴ χρῆσις τοῦ *limen Olympi* δὲν ἐπιτρέπει σαφῆ διάκρισι ἀν πρόκειται γιὰ τὸ κατώφλι τοῦ οὐρανοῦ ἢ τὸ κατώφλι τοῦ ὄρους Ὀλυμπος. Ὁ μῦθος βέβαια θέλει τὸν Δάφνι γυῖο τοῦ Ἑρμῆ καὶ κάποιος νόμφης καὶ γεννημένο στὴ Σικελία. Ἐκεῖ τὸν τοποθετεῖ ὁ Θεόκριτος, πού εἶναι τὸ πρότυπο τῶν βουκολικῶν ποιημάτων τοῦ Βεργιλίου. Γιὰ ἓνα ποίημα δὲ πού ἀναφέρεται στὴ Σικελία ἢ τὴν Ἰταλία εἶναι λογικὸ νὰ θεωρήσωμε ὅτι ἡ λέξις *Olympus* σημαίνει οὐρανός. Ὅμως τὸ ὅλο σκηνικὸ καὶ τὸ μυθικὸ πλαίσιο τοῦ πέμπτου βουκολικοῦ μὲ τὸ πλῆθος τῶν ἑλληνικῶν ὀνομάτων (*Morsus, Menalcas, Zephyrus, Amyntas, Phyllis, Codrus, Nymphae, Pales, Apollo, Pan, Dryades, Phoebus, Alphesiboeus, Satyri* κ.λπ.) δὲν ἀποκλείουν τὴ δυνατότητα νὰ θεωρηθῆ ἐδῶ καὶ ἡ λέξις *Olympus* ὡς παραληφθὲν ἀπὸ τὸν Θεόκριτο ἢ ἄλλους ἑλληνες ποιητὲς λογοτεχνικὸ μοτίβο, πού σημαίνει τὸ βουνό-κατοικία τῶν θεῶν. Ἡ ἀποθέωσις μάλιστα τοῦ Δάφνιδος θεωρεῖται ὅτι εἶναι ἀναμφισβήτητα λογοτεχνικὸ μοτίβο πού ἔχει ληφθῆ ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴν ποίηση καὶ ὑπαινίσσεται τὴν ἀποθέωσις τοῦ Ἰουλίου Καίσαρος, πού ἀποφάσισε ἡ Β' Τριανδρία (Ἀντώνιος, Ὀκταβιανός, Λέπιδος) τὸ ἔτος 42 π.Χ.

Στὸ ἔκτο βουκολικὸ γράφεται:

*ille canit, pulsae referunt ad sidera valles;
cogere donec oves stabulis numerumque referre
iussit et invito processit Vesper Olympo.*

[Ἐκεῖνος τραγουδάει (καὶ) οἱ πληττόμενες κοιλάδες ἀντηχοῦν (κι ὁ ἦχος τους φτάνει) ὡς τ' ἄστρα· μέχρις ὅτου ὁ Ἑσπερος (τὸν) διέταξε νὰ μαζέψῃ τὰ πρόβατα στὰ μαντριά καὶ νὰ ἀναφέρῃ τὸν ἀριθμὸ τους, καὶ (ἐκεῖνος) προχώρησε ἄκοντος τοῦ οὐρανοῦ (ἦ: ἐνῶ δυσαρεστήθηκαν (γιὰ τὴν παύσις τοῦ ἄσματος τοῦ Σειληνοῦ) οἱ θεοὶ τοῦ οὐρανοῦ (ἦ: τοῦ Ὀλύμπου)]

(*Ecl.* 6, 84-86).

Στὸ παράδειγμα αὐτὸ ἡ λέξις *Olympo* σημαίνει μᾶλλον τὸν οὐρανὸ ἢ καλλιτέρα τοὺς θεοὺς τοῦ οὐρανοῦ ἢ τοῦ Ὀλύμπου. Διότι ἡ περίπτωσις νὰ ἐννοῖται κάποιον ὀμώνυμο βουνὸ τῆς Λακωνίας²⁷ φαίνεται μᾶλλον ἀπίθανη, δεδομένου τοῦ ὅτι εἶναι ἀμφίβολο ἀν κάτι τέτοιο θὰ ἦταν γνωστὸ στὸ Βεργίλιο

27. Δύο δὲ λόφων ἐπ' αὐτῆς τῆς εἰσόδου (sc. τῆς Σελλασίας) κειμένων, (ὄν) τὸν μὲν Εὔαν, τὸν δ' ἕτερον Ὀλυμπον καλεῖσθαι συμβαίνει (ΠΟΛΥΒ. 2, 65, 8). Αὐτὸς δὲ (sc. Ἀντίγονος) τοὺς μισθοφόρους ἔχων καὶ τοὺς Μακεδόνας κατὰ τὸν Ὀλυμπον πρὸς τοὺς περὶ τὸν Κλεομένη διέγνω ποιεῖσθαι τὴν μάχην. (ΠΟΛΥΒ., 2, 66, 8). πβ. αὐτόθι 5, 24, 9.

σὲ μιὰ ἐποχὴ πού οἱ γεωγραφικὲς γνώσεις μακρυνῶν χωρῶν, τίς ὁποῖες μά-
λιστα δὲν ἐπισκέφθηκε ὁ συγγραφέας, ἦταν πενιχρές. Τοῦτο φαίνεται σαφῶς
στό παράδειγμα τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἑρμῆ ἀπὸ τὸ Δία γιὰ νὰ εἰδοποιήσῃ τὸν
Αἰνεΐα, πού ἐβράδυνε στὴν Καρχηδόνα, νὰ θυμηθῆ τὴν ἀποστολὴ του καὶ νὰ
ἀναχωρήσῃ γιὰ τὴν Ἰταλία²⁸. Ὑποτίθεται ὅτι ὁ Ἑρμῆς ἀναχώρησε ἀπὸ τὸν
Ἕρως ἢ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τῆς Ἰταλίας ἢ ἔστω τῆς Καρχηδόνας. Ἄλλὰ ὁ
Βεργίλιος ἐμφανίζει τὸν ἀγγελιοφόρο τοῦ Διὸς νὰ σταματᾷ πρῶτα στὶς κορφές
τοῦ ὄρους Ἄτλας (Atlas), τὸ ὁποῖο εἶναι ἑκατοντάδες χιλιόμετρα μακριὰ
ἀπὸ τὴν Καρχηδόνα καὶ πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση, ἀπὸ ἐκεῖνη πού θὰ
ἀκολουθοῦσε ὅποιος πετάει ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο ἢ τὴν Ἰταλία πρὸς τὴν Καρχη-
δόνα. Ἡ ἑλληνικὴ γνώση τῶν γεωγραφικῶν δεδομένων εἶναι ἀναμφισβήτητη.

Στὰ «Γεωργικὰ» τοῦ Βεργιλίου ἐκτός μιᾶς περιπτώσεως, πού ἐξετάσαμε
παραπάνω, ἡ λέξις *Olympus* φαίνεται νὰ δηλώνῃ γενικὰ τὸν οὐρανό. Στὸ ἔργο
λοιπὸν αὐτὸ ἔχομε τίς ἐξῆς ἀκόμη περιπτώσεις:

*Multum adeo, rastris glaebas qui frangit inertes
vimineasque trahit crates, iuvat arva, neque illum
flava Ceres alto nequiquam spectat Olympo;*

[Πολὴ βέβαια βοηθία τὰ χωράφια ἐκεῖνος πού μὲ δίκελλα σπάζει τοὺς
ἀδρανεῖς σβώλους καὶ σβαρνάει πλέγματα ἀπὸ λυγαριά καὶ οὔτε χωρὶς
ἀνταμοιβῆ (=μάταια) παρατηρεῖ ἐκεῖνον ἢ ξανθὴ Δῆμητρα ἀπὸ τὸν
ὑψηλὸ οὐρανὸ (=ψηλὰ ἀπὸ τὸν οὐρανό).]

(Georg. 1, 94-96).

Στὸ χωρίο αὐτὸ *Olympus*, γιὰ ἓναν ποιητὴ πού κάνει λόγο γιὰ τὴ γεωρ-
γία τῆς Ἰταλίας καὶ τὴν ἀνταμοιβῆ ἀπὸ τῆ Δῆμητρα (Ceres) τοῦ φιλόπνου
γεωργοῦ, πρέπει νὰ σημαίνῃ τὸν οὐρανὸ ὡς κατοικία τῶν θεῶν. Ὅμως γιὰ τὸ
Βεργίλιο, πού εἶναι ζυμωμένος μὲ τοὺς ἑλληνικοὺς μύθους καὶ τὴν ἑλληνικὴ
ἐπικὴ παράδοση, ὁ ὄρος μπορεῖ νὰ σημαίνῃ καὶ τὸ ὄρος Ὀλυμπο ὡς ἐνδιαιτήμα
τῶν θεῶν. Ἔτσι τὸ χωρίο μπορεῖ νὰ καταταγῆ στὶς ἀμφίβολες περιπτώσεις.
Ἄλλωστε καὶ στὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία ἡ λέξις Ὀλυμπος δὲν ἐσήμαινε μόνο
τὸ βουνό, ἀλλὰ συχνὰ ἐχρησιμοποιεῖτο ἀντὶ τοῦ οὐρανοῦ.²⁹

28. Βλ. VERG. *Aen.* 4, 219-278.

29. Συνώνυμα λ.χ. εἶναι τὰ ὀνόματα Ὀλυμπος καὶ οὐρανοῦ ἤδη σὲ χωρία τοῦ Ὀμήρου:

Ἔως ἔφατ' εὐχόμενος τοῦ δ' ἔκλυε μητίετα Ζεὺς,

αὐτίκα δ' ἐβρόντησεν ἀπ' αἰγιόχοιο Ὀλύμπου, (Ὀδ. υ 102-103):

ἌΖεῦ πάτερ, ὅς τε θεοῖσι καὶ ἀνθρώποισιν ἀνάσσεις,

ἢ μεγάλ' ἐβρόντησας ἀπ' οὐρανοῦ ἀστερόεντος, (Ὀδ. υ 112-113):

βλ. καὶ Werner KÜHN, *Götterszenen bei Vergil*, Heidelberg 1971, σ. 127· Williem
SALE, *δ.π.*, σ. 81· Walter BURKERT, *δ.π.*, σ. 201.

Στὸ ἐπόμενο χωρίο διαβάζομε:

*Hoc etiam, emenso cum iam decedit Olympo,
profuerit meminisse magis;*

[Τοῦτο ἐπίσης, ὅταν ἤδη θὰ περάσῃ ἔχοντας διασχίσει τὸν οὐρανό, θὰ ὠφελήσῃ περισσότερο νὰ θυμᾶσαι].

(Georg. 1, 450-451).

Ἐδῶ εἶναι σαφές ὅτι τὸ χαλάζι, ποῦ πέφτει στὰ ἀμπέλια τῆς Ἰταλίας, διασχίζει τὸν οὐρανὸ καὶ ὄχι τὸν ‘Όλυμπο. Συνεπῶς ὁ ὄρος *Olympus* χρησιμοποιεῖται ἀπὸ τὸν ποιητὴ συνεκδοχικῶς ἢ μετωνυμικῶς ἀντὶ τοῦ ὄρου *caelum* καὶ δηλώνει τὸν οὐρανὸ καὶ μόνο.

Τὴν ἴδια σημασία ἔχει ὁ ὄρος στὸ ἐξῆς χωρίο τοῦ τρίτου βιβλίου τῶν ‘Γεωργικῶν’:

*Illi alternantes multa vi proelia miscent
vulneribus crebris; lavit ater corpora sanguis,
versaque in obnixos urgentur cornua vasto
cum gemitu; reboant silvaeque et longus Olympus.*

[Ἐκεῖνοι πότε ὁ ἓνας καὶ πότε ὁ ἄλλος μὲ μεγάλη δύναμη ἀνανεώνουν τὶς μάχες μὲ ἀλλεπάλληλα χτυπήματα· μαῦρο αἷμα περιλούει τὰ κορμιά τους καὶ στραμμένα ἐναντίον τῶν ἀντιπάλων συνωθοῦνται τὰ κέρατα μὲ τρομερὰ μουγκρητὰ καὶ ἀντιβοοῦν τὰ δάση καὶ ὁ ἀπέραντος οὐρανός.]

(Georg. 3, 220-223).

Ἐδῶ, ὅπου ὁ ποιητὴς περιγράφει τὴν εἰδυλλιακὴ εἰκόνα τοῦ ἀγῶνος δύο ταύρων γιὰ τὴν κατάρκτηση ἀραιίας μοσχίδος, ἡ λέξη *Olympus* εἶναι ἀναντίρρητα συνώνυμη μὲ τὴ λέξη *caelum* (οὐρανός).

Ἡ ἔκφραση *longus Olympus* τοῦ χωρίου αὐτοῦ ἀποδίδει ἀκριβῶς τὴν ἐλληνικὴ ἔκφραση μακρὸς ‘Όλυμπος, ποῦ εἶναι πολὺ συχνότερη στὸν ‘Όμηρο³⁰ καὶ ἀπαντᾶται καὶ στὸν Ἡσίοδο.³¹

Πλὴν τοῦ ἐπιθέτου *longus* ὁ Βεργίλιος χρησιμοποιοεῖ ἄλλα ἐννέα ἐπίθετα (ἢ 8, ἂν ὁ ὑπερθετικὸς καὶ ὁ θετικὸς βαθμὸς τοῦ ἰδίου ἐπιθέτου ὑπολογισθοῦν

30. Βλ. ΟΜ. Ἰλ. Ε 398· Θ 410· Ο 79· 193· Σ 142· Ω 468· 694· Ὁδ. κ 307· ω 351.

31. Βλ. ΗΣ. Γεοργ. 680.

ὡς ἓνα ἐπίθετο) πρὸς χαρακτηρισμὸ τοῦ “*Olympus*”: *altus* (*Georg.* 1, 96), *aetherius* (*Aen.* 6,579· 8,319· 10,621· 11,867), *clarus* (*Aen.* 4, 268), *extremus* (*Aen.* 7,248), *frondosus* (*Georg.* 1,282), *magnus* (*Aen.* 10, 437), *omnipotens* (*Aen.* 10,1· 12,791), *summus* (*Aen.* 7,558· 11,726), *superus* (*Aen.* 2,779).

Στὸν ἐπίλογο τοῦ τετάρτου βιβλίου τῶν “Γεωργικῶν” τοῦ ὁ Βεργίλιος γράφει:

*Haec super arborum cultu pecorumque canebam
et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum
fulminat Euphraten bello victorque volentes
per populos dat iura viamque adfectat Olympo.*

[Αὐτὰ γιὰ τὴν καλλιέργεια τῶν ἀγρῶν καὶ τὴν κτηνοτροφία ἔψαλλα καὶ γιὰ τὴ δενδροκομία, ἐνῶ ὁ μέγας Καῖσαρ (=Αὔγουστος) ἀστραποβροντοῦσε κατὰ τὸν πόλεμο κοντὰ στὸ βαθὺ Εὐφράτη καὶ νικητὴς νομοθετοῦσε σὲ εὐνοϊκὰ διατεθειμένους λαοὺς καὶ ἄνοιγε τὸ δρόμο γιὰ τὸν οὐρανό.]

(*Georg.* 4, 559-562).

Πάλι ἐδῶ ἡ λέξη *Olympus* φαίνεται νὰ δηλώνῃ συνεκδοχικὰ ἢ μετωνυμικὰ τὸν οὐρανό. Ὁ παρομοίωση τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος, ποὺ πολεμᾷ, μὲ τὸ Δία, ὁ ὁποῖος ρίχνει τοὺς κεραυνοὺς του, εἶναι ἐνδεικτικὴ τοῦ πόσο τὸ πατριαρχικὸ σύστημα τῆς θρησκείας τοῦ Ὀλύμπου βρίσκει ἀνταπόκριση στὶς σύγχρονες πολιτικὲς τάσεις τῆς Ρώμης καὶ στὶς προτιμήσεις τοῦ Βεργίλιου. Ὁ διανοίγων τὸ δρόμο γιὰ τὸν οὐρανὸ Αὔγουστος μοιάζει μὲ τὸν φορτωμένο μὲ λάφυρα Ἄρη, ποὺ ἐπιστρέφει στὸν Ὀλυμπο μετὰ τὴ μάχη. Ὁμοίως ὁ Iup(p)iter Imperator ἢ Iup(p)iter Capitolinus ἀποτελεῖ πρότυπο καὶ σύμβολο τοῦ ρωμαίου αὐτοκράτορος³². Τὴν ἴδια σημασία (=caelum) ἔχει ἡ λέξη *Olympus* στὸ ἐξῆς χωρίο:

*“O dea, si prima repetens ab origine pergam
et vacet annales nostrorum audire laborum,
ante diem clauso componet Vesper Olympo.*

[Ἦ θεά, ἂν προχωρήσω (στὴ διήγησι) ἀναζητώντας ὅλα ἀπ’ τὴν ἀρχὴ καὶ (ἂν) εὐκαιρῆς νὰ ἀκούσης τὰ χρονικὰ τῶν ταλαιπωριῶν μας, ὁ Ἔσπερος θὰ περατώσῃ προηγουμένως τὴν ἡμέρα, ἀφοῦ κλείσῃ (=σκοτεινιάσῃ) ὁ οὐρανός.]

(*Aen.* 1, 372-374).

32. Βλ. καὶ Jean BEAUJEU, *La religion romaine à l’apogée de l’empire*, Paris 1955, σ. 69-70.

Στὸ δεύτερο βιβλίο τῆς Αἰνειάδος τὸ εἶδωλο τῆς ἀδικοχαμένης στὸ χαλασμό τῆς Τροίας Κρέουσας ἐμφανίζεται στὸν κάτωχο καὶ μαρμαρωμένο ἀπ' τὸ φόβο τοῦ Αἰνεΐα καὶ τοῦ λέει:

*“Quid tantum insano iuvat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine divum
eveniunt; nec te comitem hinc portare Creusam
fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.*

[“Τί ὠφελεῖ νὰ παραδίνεσαι σὲ τόσο σφοδρὴ θλίψη, γλυκέ μου σύζυγε; Δὲν συμβαίνουν αὐτὰ χωρὶς τὸ θέλημα τῶν θεῶν· οὔτε εἶναι γραφτὸ νὰ πάρῃς μαζί σου ἀπὸ ἐδῶ συνοδὸ τὴν Κρέουσα, οὔτε τὸ ἐπιτρέπει ὁ κυβερνήτης τοῦ ἄνω (=ὕψηλοῦ) Ὀλύμπου (ἡ: οὐρανοῦ).]

(Aen. 2,776-779).

Numen deum (νεῦμα, πνεῦμα, θέληση τῶν θεῶν) ἔβλεπαν οἱ Ρωμαῖοι σὲ ὅλες σχεδὸν τὶς ἀνθρώπινες ἐνέργειες. Τὸ *numen* ἐρμηνεύθηκε ὡς “μιὰ ἀπρόσωπη δύναμη” ἢ ὡς “μιὰ ὑπερφυσικὴ δύναμη, ἀπρόσωπη κατ’ ἐαυτήν, ἀλλὰ ποῦ κανονικὰ ἀνήκει σὲ ἓνα πρόσωπο, κάποιου εἶδους θεοῦ”. Τουλάχιστο σὲ παλαιότερη ἐποχὴ τὸ *numen* συνδεόταν μόνο μὲ θεούς, ἔπειτα καὶ κατ’ ἐξίρεση καὶ μὲ τὴ Σύγκλητο ἢ τὸ ρωμαϊκὸ λαό, ἐνῶ ὁ Λουκρήτιος τὸ συνδέει καὶ μὲ τὸν ἀνθρώπινο νοῦ³³. Κατ’ ἄλλους τὰ ρωμαϊκὰ *numina* εἶναι ἀνώτερα ὄντα, οὐδέτερα στὸ γένος, ποῦ μποροῦν νὰ ὠφελήσουν ἢ νὰ βλάψουν³⁴. Μὲ τὴ φράση *superi regnator Olympi* (=ἐξουσιαστής, βασιλιάς τοῦ ἄνω (=ὕψους) Ὀλύμπου ἢ οὐρανοῦ ἐννοεῖται ὁ Ὀλύμπιος³⁵ Ζεὺς, ὁ Ζεὺς Ὑψιστο-καὶ Ὑπατος³⁶ τῶν Ἑλλήνων, ὁ ὁποῖος εἶναι ὅμοιος στὴ δύναμη καὶ τὶς ιδιότητες πρὸς τὸν Γιαχβὲ τῶν Ἰουδαίων. Πρὸς αὐτοὺς ταυτίσθηκε ὁ Iup(p)iter τῶν Ρωμαίων³⁷, ποῦ ἀρχικὰ ἦταν ὁ θεὸς τοῦ οὐρανοῦ καὶ τῶν καυρικῶν συν-

33. Βλ. Walter PÖTSCHER, “Numen” und “numen Augusti”, ANRW II. 16.1, Berlin-New York 1978, σ. 356-357.

34. Βλ. Erica SIMON, ὁ.π., σ. 40.

35. Βλ. A. J. BOYLE, *The Chaonian Dove. Studies in the Eclogues, Georgics, and Aeneid of Virgil*, Leiden 1986, σ. 105· Robert COLEMAN, *The Gods in the Aeneid*, εἰς: Ian Mc AUSLAN-Peter WALCOT, *Virgil*, Oxford 1990, σ. 45, 49.

36. Βλ. Arthur Bernard COOK, *Zeus. A Study in Ancient Religion*, τόμ. III, Cambridge 1940, σ. 945· Martin P. NILSSON, *Geschichte der griechischen Religion*, München 1961², σ. 572.

37. Βλ. Kurt LATTE, *Römische Religionsgeschichte*, München 1960, σ. 80-81.

θηκῶν καὶ ἔπειτα ἔγινε *Iup(p)iter Maximus Capitolinus* καὶ *Imperator*.³⁸ Ἄλλοῦ ἀποκαλεῖται ἀπὸ τὸ Βεργίλιο *rex magnus Olympi*³⁹, *summi regnator Olympi*⁴⁰, *magni regnator Olympi*⁴¹, *rex aetherii Olympi*⁴².

Στὸ ἀνωτέρω παράδειγμα πρέπει νὰ σημειώσωμε ὅτι ὁ ὄρος *Olympi* εἶναι δίσημος ὄχι μόνον διότι εἶναι δυνατὸν νὰ δηλώνῃ τόσο τὸν οὐρανὸ ὅσο καὶ τὸ ὄρος Ὀλυμπο τῆς βόρειας Ἑλλάδος. Εἶναι δίσημος καὶ καταντᾷ τρίσημος καὶ ὑπὸ μία ἄλλη ἔννοια. Εἶναι δυνατὸν κατὰ τὴ συνομιλία μεταξὺ δύο Τρώων (ὅπως ἐδῶ μεταξὺ Κρέουσας καὶ Αἰνεία) νὰ δηλώνῃ ὄχι τὸν Ὀλυμπο τῆς Ἑλληνικῆς Χερσονήσου, ἀλλὰ τὸν ὑψηλὸ ὀμώνυμο Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας ἢ ἐκεῖνον τῆς Μυσίας.⁴³ Καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι καὶ πολλὰ ἄλλα βουνὰ καὶ ὑψώματα εἶχαν κατὰ τὴν ἀρχαιότητα τὸ ὄνομα Ὀλυμπος, ποὺ διατηρεῖται μέχρι σήμερα εἶτε ὑπ' αὐτὴ τὴ μορφή εἶτε ὡς Ἐλυμπος κ.λπ.

Στὸ τέταρτο βιβλίον τῆς Αἰνείας διαβάζομε ὅτι ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Διὸς Ἑρμῆς λέει στὸν βραδύνοντα στὴν Καρχηδόνα Αἰνεία:

Heu, regni rerumque oblite tuarum!
ipse deum tibi me claro demittit Olympo
regnator, caelum et terras qui numine torquet,
ipse haec ferre iubet celeres mandata per auras:

[Ἄλλοίμονο, ἐπιλήσιμα τοῦ βασιλείου καὶ τῶν ὑποθέσεων σου! Ἀπὸ τὸ λαμπρὸ Ὀλυμπο μὲ στέλνει σὲ σένα ὁ ἴδιος ὁ βασιλεὺς τῶν θεῶν, ὁ ὁποῖος μὲ τὸ νεῦμα (ἤ: τὴ βούλησή) του συστρέφει τὸν οὐρανὸ καὶ τὴ γῆ, αὐτὸς ὁ ἴδιος μὲ διατάσσει νὰ σοῦ φέρω (πετώντας) ἀνάμεσα στὶς γρήγορες αὔρες τὶς ἐξῆς ἐντολές:]

(*Aen.* 4,267-270).

Στὴν περίπτωσιν αὐτῇ, μολοντί πρόκειται γιὰ ἓνα ἐπεισόδιον τοποθετούμενο ἀπὸ τὸ λατῖνο ποιητὴ στὴν Καρχηδόνα καὶ συνεπῶς πολὺ μακρὰ ἀπὸ

38. Βλ. Jean BEAUJEU, *ὁ.π.*, σ. 69-70 καὶ Raymond BLOCH, *La religion romaine du VIe siècle avant J.C.*, CRAI 1978, σ. 672.

39. VERG. *Aen.* 5, 533.

40. *Ibidem*, 7, 558.

41. *Ibidem*, 10, 437.

42. *Ibidem*, 10, 621. βλ. καὶ Petrus Angelus PEROTTI, *De diis in Aeneide*, LATINITAS XXXVIII (1990), σ. 22.

43. Βλ. W. RUGE, *Olympos*, εἰς: PAULY-WISSOWA, R. E., τόμ. 18.1 (ἡμίτ. 35), Stuttgart 1939, σσ. 313-314.

τὸν ἑλληνικὸ “Ολυμπο, εἵμαστε ὑποχρεωμένοι λόγῳ τῆς παρουσίας καὶ τοῦ ὄρου *caelum* στὸ ἴδιο χωρίο (στίχος 269) νὰ δεχθοῦμε ὅτι *Olympus* σημαίνει κυριολεκτικὰ τὸ βορειοελλαδικὸ βουνὸ ὡς κατοικία τῶν θεῶν σύμφωνα μὲ τὴν ἑλληνικὴ μυθολογία καὶ πολὺ λιγώτερο θὰ μπορούσε ὁ ὄρος αὐτὸς νὰ ἐκληφθῆ ὡς συνώνυμο τοῦ οὐρανοῦ (*caelum*).

Ἡ φράση *deum regnator* (βασιλεὺς, ἐξουσιαστὴς τῶν θεῶν), ὅπως καὶ ἡ προαναφερθεῖσα *regnator superi Olympi*, ἀλλὰ καὶ πολλὲς παρόμοιες στήν ποίηση τοῦ Βεργίλιου θυμίζουν ἀντίστοιχες ἑλληνικές, ὅπως οἱ ὁμηρικὲς φράσεις *πᾶσι μετ’ ἀθανάτοισιν ἀνάσσεις*⁴⁴, *Ζεῦ ἄνα*⁴⁵ κ.λπ.

Τῆ διαπίστωση τῶν δυσκολιῶν, πού παρουσιάζει ἡ ἐρμηνεία τοῦ ὄρου *Olympus* στὸ Βεργίλιο, μπορούμε νὰ κάνουμε ἐκ νέου παραβάλλοντας τὸ προηγηθὲν χωρίο μὲ ἄλλο παρόμοιο τοῦ τετάρτου βιβλίου τῆς Αἰνείαδος, τὸ ὁποῖο ἀναφέρεται στὸ μαρτυρικὸ θάνατο τῆς τραγικῆς αὐτόχειρος Διδούς:

*Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem
difficilesque obitus Irim demisit Olympo
quae luctantem animam nexosque resolveret artus.*

[Τότε ἡ παντοδύναμη Ἡρα, ἀφοῦ εὐσπλαγχίσθηκε τῇ μακρὰ ὀδύνῃ καὶ τὸ δύσκολο θάνατο (τῆς Διδούς) ἔστειλε ἀπὸ τὸν “Ολυμπο κάτω τὴν Ἴριδα γιὰ νὰ λυτρώσῃ τὴν ψυχὴ πού (χαρο)πάλευε καὶ τὰ δεμένα μ’ αὐτὴν μέλη.]

(*Aen.* 4, 693-695).

Ἀφοῦ σημειώσωμε ὅτι ἡ *Iuno* χαρακτηρίζεται παντοδύναμη (*omnipotens*) ὅπως ὁ Ζεὺς, παρατηροῦμε πάλι ὅτι λογικὰ ἡ λέξη *Olympo* θὰ ἔπρεπε καὶ ἐδῶ νὰ δηλώνῃ τὸν οὐρανό. Διότι ἡ *Iuno* ἦταν μιὰ καθαρὰ ἰταλικὴ θεότητα, ὁ Βεργίλιος εἶναι ποιητὴς τῆς Ἰταλίας καὶ ἡ Καρχηδόνα εἶναι πολὺ μακριὰ ἀπὸ τὸν ἑλληνικὸ “Ολυμπο. Ἡ ταύτιση ὁμῶς τῆς *Iuno* μὲ τὴν Ἡρα τοῦ ἑλληνικοῦ δωδεκαθέου, ἡ ἀποστολὴ τῆς Ἴριδος (κατὰ τὸ ἀνάλογο τῆς ἀποστολῆς τοῦ Ἑρμῆ ἀπὸ τὸ Δία) ὡς ἀγγελιοφόρο-ἐντολέως τῆς βασιλισσας τῶν θεῶν⁴⁶ καὶ ἡ υἱοθέτηση ἀπὸ τὸ Βεργίλιο ὅλου τοῦ ἑλληνικοῦ μυθικοῦ πλαισίου μᾶς ὑποχρεώνουν νὰ δεχθοῦμε ὅτι ὁ ὄρος *Olympus* δηλώνει ἐδῶ τὸ ἑλληνικὸ βουνὸ “Ολυμπος ὡς μυθικὴ κατοικία καὶ παλάτι τῶν θεῶν. Διαφορετικὰ θὰ φτάναμε στὸ ἄτοπο ἀποτέλεσμα ὁ μὲν Ζεὺς (*Iuppiter*) νὰ στέλνῃ τὸν Ἑρμῆ στήν Καρχηδόνα ἀπὸ τὸ θεσσαλικὸ “Ολυμπο, ἡ δὲ σύζυγός του Ἡρα

44. *OM.* Ἰλ. Δ 61.

45. *Ibidem*, Γ 351· Π 233.

46. Βλ. καὶ Werner KÜHN, *ὁ.π.*, σ. 76· Petrus Angelus PERROTI, *ὁ.π.*, σ. 17.

(Iuno) νὰ στέλνῃ τὴν Ἴριδα ἀπὸ τὸν οὐρανὸ τῆς Ἰταλίας ἢ τῆς Ἀφρικῆς σὰν νὰ ἐπρόκειτο περὶ συγχρόνων ἐν διαστάσει συζύγων ποὺ ἔχουν διαφορετικὲς κατοικίες.

Στὸ πέμπτο βιβλίον τῆς Αἰνειάδος καὶ κατὰ τοὺς ἀθλητικοὺς ἀγῶνες πρὸς τιμὴ τοῦ πεθαμένου Ἀγχίση, ὅταν ὁ τελευταῖος στὸν ἀγῶνα σκοποβολῆς, ὁ γηραιὸς βασιλεὺς Ἀκέστης, ἔρριξε τὸ βέλος του στὸν οὐρανὸ κι αὐτὸ ἄφησε πίσω του πύρινη γραμμὴ σὰν κομήτης, γράφεται:

*Attonitis haesere animis superosque precati
Trinacrii Teucrique viri, nec maximus omen
abnuvit Aeneas, sed laetum amplexus Acesten
muneribus cumulat magnis ac talia fatur:
«sume, pater, nam te voluit rex magnus Olympi
talibus auspiciis exsortem ducere honores.*

[Οἱ Τρινάκριοι (=Σικελοὶ) καὶ Τρωεὶς ἄνδρες καρφώθηκαν ἐμβρόντητοι καὶ ἰκέτευσαν τοὺς οὐρανίους θεοὺς, οὔτε ὁ μέγιστος Αἰνείας ἀγνόησε τὸν οἰωνό, ἀλλὰ, ἀφοῦ ἀγκάλιασε τὸν περιχαρῆ Ἀκέστη, τὸν φορτώνει μὲ μεγάλα δῶρα καὶ τοῦ λέει τὰ ἐξῆς περίπου: Πάρε, πατέρα, γιατί ὁ μεγάλος βασιλεὺς τοῦ οὐρανοῦ μὲ τέτοιους οἰωνοὺς θέλησε ἐσὺ νὰ τιμηθῆς ἐκτὸς σειρᾶς.]

(Aen. 5, 529-534).

Στὸ χωρίο αὐτὸ φαίνεται λογικὸ νὰ ἐρμηνεύσωμε τὸν ὄρο *Olympus* ὡς οὐρανό. Ὅμως τὰ συμφραζόμενα *rex magnus Olympi* μᾶς κάνουν νὰ διερωτηθοῦμε μήπως πάλι πρόκειται γιὰ τὸ βουνὸ Ὀλυμπος τοποθετημένο στὸ μυθικοθηρησκευτικὸ ἐπικὸ πλαίσιο.

Ἄλλοῦ, ὅπως εἶδαμε καὶ παραπάνω, τὰ χαρακτηριστικὰ ἐπίθετα *superus, magnus, omnipotens* δὲν ἀποδίδονται στοὺς θεοὺς Δία καὶ Ἥρα, ἀλλὰ συνάπτονται μὲ τὸν Ὀλυμπο:

*Te super aetherias errare licentius auras
haud pater ille velit, summi regnator Olympi.*

[Τὸ νὰ περιπλανᾶσαι σὺ πῶς ἐλεύθερα πάνω στὶς αἰθέριες αὔρες δὲν μπορεῖ νὰ τὸ θέλῃ ἐκεῖνος ὁ πατέρας, δηλ. ὁ βασιλεὺς τοῦ ὑπερτάτου (= ὑψίστου, πανύψηλου) Ὀλύμπου.]

(Aen. 7, 557-558).

Καὶ στὸ χωρίο αὐτό, ὅπου ἡ Ἥρα ἀπευθύνεται στὴν ἐννινὴ Ἀληκτώ, τὴν ὁποία ἡ ἴδια εἶχε στείλει νὰ ματαιώσῃ τὸ συνοικέσιο μεταξὺ Αἰνείου καὶ

Λαβρινίας, καὶ τὴν καλεῖ τώρα νὰ ἐπιστρέψῃ στὰ Τάρταρα, γιατί οἱ ἐνέργειές της θὰ ἦταν ἀνεπιθύμητες στὸ Δία, δὲν εἶναι σαφές ἂν *summus Olympus* εἶναι τὸ γνωστὸ βουνό, ὅπου τὰ παλάτια τῶν θεῶν, ἢ ἂν ἡ ἔκφραση χρησιμοποιοῦνται μεταφορικῶς πρὸς δῆλωση τοῦ οὐρανοῦ. Ἡ λογικὴ καὶ ὁ γεωγραφικὸς χώρος τοῦ Λατίου, ὅπου διαδραματίζονται τὰ γεγονότα, συνηγοροῦν ὑπὲρ τῆς δευτέρας ἐρμηνείας, τὸ μυθικὸ ἐπικὸ πλαίσιο, ποὺ χρησιμοποιοῖ ὁ Βεργίλιος, δικαιολογεῖ τὴν πρώτη ἐρμηνεία. Παρόμοιες δίσημες καὶ ἀμφίβολες ὡς πρὸς τὴν ἐρμηνεία τους περιπτώσεις ὑπάρχουν πολλές, ὅπως ἐλέχθη καὶ προηγουμένως:

Στὴν ἀρχὴ τοῦ δεκάτου βιβλίου τῆς Αἰνειάδος, ὅπου περιγράφεται τὸ σενέδριο τῶν θεῶν, τὸ ὁποῖο συγκαλεῖ ὁ Ζεὺς, ὁ ποιητὴς γράφει:

*Panditur interea domus omnipotentis Olympi
conciliumque vocat divum pater atque hominum rex
sideream in sedem, terras unde arduus omnes
castraque Dardanidum aspectat populosque Latinos.*

[Ἀνοίγεται ἐν τῷ μεταξύ ὁ οἶκος (= τὸ ἀνάκτορο) τοῦ παντοδύναμου Ὀλύμπου (ἢ: οὐρανοῦ) καὶ ὁ πατέρας τῶν θεῶν καὶ βασιλεὺς τῶν ἀνθρώπων συγκαλεῖ συνέλευση στὴν ἀστρική του κατοικία, ἀπ' ὅπου μετέωρος ἐπιβλέπει ὅλες τις χώρες⁴⁷ καὶ τὸ στρατόπεδο τῶν Δαρδανιδῶν καὶ τοὺς λαοὺς τοῦ Λατίου.]

(Aen. 10, 1-4).

Χαρακτηριστικὸ τοῦ παρόντος χωρίου εἶναι ὅτι ὁ Βεργίλιος τὴ γνωστὴ φράση τοῦ Ὀμήρου *πατὴρ ἀνδρῶν τε θεῶν τε* τὴν διατυπώνει ἐδῶ διαφορετικὰ, ἀποδίδοντας στὸ Δία τὴ βασιλεία καὶ ὄχι τὴν πατρότητα ἐπὶ τῶν ἀνθρώπων. Ἄλλου ὅμως, ὅπως θὰ δοῦμε παρακάτω, ἡ ὁμηρικὴ φράση ἀποδίδεται πιστά. Ἡ ἔκφραση *domus omnipotentis Olympi* θυμίζει τὴν ὁμηρικὴ Ὀλύμπια δώματ' ἔχοντες (ἀθάνατοι, θεοί)⁴⁸ καὶ ἡ ἔκφραση *concilium divum* ἀνταποκρίνεται στὴν ὁμηρικὴ θεῶν ἀγορή⁴⁹.

Παρακάτω στὸ ἴδιο βιβλίο γράφεται γιὰ τὴ σχεδιαζόμενη σύγκρουση μεταξύ Λαύσου καὶ Πάλλαντος:

47. Πβ. Werner KÜHN, *ὁ.π.*, σ. 145-147.

48. Βλ. γιὰ παράδειγμα OM. 'I. B 13·30· A 18· Otto KERN, *ὁ.π.*, σ. 54 καὶ Walter BURKERT, *Griechische Religion der archaischen und klassischen Epoche*, Stuttgart - Berlin - Köln - Mainz 1977, σ. 201.

49. Βλ. OM. 'I. Θ 2.

*Ipsos concurrere passus
haud tamen inter se magni regnator Olympi;
mox illos sua fata manent maiore sub hoste.*

[“Όμως εκείνους ὁ κυβερνήτης τοῦ μεγάλου Ὀλύμπου (ἡ: οὐρανοῦ) δὲν ἐπέτρεψε νὰ συγκρουσθοῦν ὁ ἕνας μὲ τὸν ἄλλον: σύντομα τοὺς περιμένουν τὰ πεπρωμένα τους κάτω ἀπὸ (τὸ χτύπημα) μεγαλύτερου ἐχθροῦ.”]

(Aen. 10, 436-438).

Στὸ δέκατο πάλι βιβλίο προκειμένου γιὰ τὴ συνομιλία μεταξύ Διὸς καὶ Ἡρας, ὁ ποιητὴς γράφει:

Cui rex aetherii breviter sic fatur Olympi:

[Σὲ αὐτὴ ὁ βασιλεὺς τοῦ αἰθερίου Ὀλύμπου (ἡ: οὐρανοῦ) ὁμιλεῖ ἐν συντομίᾳ ὡς ἐξῆς:]

(Aen. 10, 621).

Στὸ ἐπόμενο βιβλίο τῆς Αἰνειάδος λέγεται σχετικὰ μὲ τὸν παντεπόπτη Δία:

*At non haec nullis hominum sator atque deorum
observans oculis summo sedet altus Olympo,*

[Ἄλλὰ ὁ πατέρας ἀνθρώπων καὶ θεῶν δὲν κάθεται ψηλὰ στὴν κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου (ἡ: τοῦ οὐρανοῦ)⁵⁰ παρατηρώντας αὐτὰ χωρὶς μάτια.]

(Aen. 11, 725-726).

Παρακάτω στὸ ἴδιο βιβλίο διαβάζομε:

Opis ad aetherium pinnis aufertur Olympum.

[Ἡ Ὑπὸς πετάει μὲ τὰ φτερά της στὸν αἰθέριο Ὀλυμπο (ἡ: στὸν ψηλὸ οὐρανό).]

(Aen. 11, 867).

Τέλος στὸ δωδέκατο βιβλίο τῆς Αἰνειάδος καὶ ἐνῶ τὸ πολεμικὸ δράμα πλησιάζει πρὸς τὴ λήξη του ὁ Ζεὺς παρατηρεῖ μὲ ἀγανάκτηση τὴν Ἡρα γιὰ τὴν ἀνάμειξή της στὶς συγκρούσεις παρὰ τὸ ὅτι γνωρίζει τὴν ἀναπότρεπτη φορὰ τῶν *fata*.⁵¹

50. Βλ. καὶ Werner KÜHN, ὁ.π., σ. 127, 145-147.

51. Πβ. Karl BÜCHNER, *Vergil: Dichtung und Chaos*, Mélanges... à Pierre Boyancé, Rome 1974, σ. 473· Petrus Angelus PEROTTI, ὁ.π., σ. 10.

*Iunonem interea rex omnipotentis Olympi
adloquitur fulva pugnans de nube tuentem:
«quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?»*

[Ἐν τῷ μεταξύ ὁ βασιλεὺς τοῦ παντοδύναμου οὐρανοῦ (ἤ: Ὀλύμπου) ἀποτείνεται πρὸς τὴν Ἥρα, πού παρατηρεῖ τις μάχες ἀπὸ (χρυσό) ξανθο σύννεφο: «Γυναίκα, ποῖο θὰ εἶναι τώρα τὸ τέλος; Τί ἀπομένει τέλος πάντων;»]

(Aen. 12, 791-793).

Ἡ διακύμανση τῆς ἐννοίας *Olympus* στὰ παραπάνω χωρία εἶναι σαφῆς καὶ ἡ δυσχέρεια καὶ ἡ ἀμφιβολία κατὰ τὴν ἑρμηνεία τους πρόδηλες λόγῳ τῆς μεταφορικῆς, μετωνυμικῆς ἢ ἀλληγορικῆς συχνὰ χρήσης τοῦ ὅρου *Olympus*, πρᾶγμα πού ἀποτελεῖ βεβαίως παραληφθὲν ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ ποίηση μοτίβο, ὅπου ἡ λέξη Ὀλυμπος ἔχει ἀντίστοιχες καὶ δυσδιάκριτες συχνὰ σημασίες⁵². Οἱ χαρακτηρισμοὶ ὅμως *rex aetherii Olympi* ἢ *regnator Olympi* κλπ., μολονότι ἀποτελοῦν παραδεδομένους τόπους ἀπὸ τὴν ἑλληνικὴ λογοτεχνία, φαίνεται ἐν τούτοις νὰ εἶναι συχνότεροι καὶ νὰ ἔχουν εἰδικὸ πολιτικὸ βάρος στήν ποίηση τοῦ Βεργιλίου, γιὰ τὴν ὑποδηλώνουν τὴν στάση του ἔναντι τῆς μοναρχίας. Ὅλοι αὐτοὶ θεωροῦνται ὅτι ὑπαινίσσονται καὶ συμβολίζουν τὴν Ρώμη καὶ τὸν Ὀκταβιανό: Ὅπως στὸν Ὀλυμπο καὶ στὸν οὐρανὸ ὁ Ζεὺς εἶναι ἀπόλυτος κύριος καὶ ἐξουσιαστής θεῶν καὶ ἀνθρώπων, ἔτσι καὶ στὴ Ρώμη, τὴν πολιτικὴ καὶ στρατιωτικὴ κορυφὴ τῆς οἰκουμένης, δεσπόζει τώρα ὁ princeps Ὀκταβιανὸς - Αὐγούστος⁵³.

Δὲν πρέπει νὰ εἶναι τυχαία ἡ αὐτοῦσια σχεδὸν παραδοχὴ στὴ Ρώμη τοῦ ἑλληνικοῦ δωδεκαθεοῦ κατὰ τὴν περίοδο τῆς αὐτοκρατορίας-μοναρχίας.⁵⁴ Διότι ἡ θρησκεία τοῦ Ὀλύμπου θεωρήθηκε ὅτι ἔχει τὴν πατριαρχικὴ καὶ μοναρχικὴ χροιά, πού ἐταίριαζε μὲ τὴ δομὴ τῆς ρωμαϊκῆς οἰκογένειας καὶ κοινωνίας καὶ μὲ τις πολιτικὲς τάσεις τῆς ἐποχῆς. Γι' αὐτὸ καὶ ὁ Κικέρων στὸ *Περὶ*

52. Στὸν Ὅμηρο συχνὰ οὐρανὸς καὶ Ὀλυμπος τίθενται μαζί, ὅπως στὰ παραδείγματα: *ἠερίη δ' ἀνέβη μέγαν οὐρανὸν Οὐλυμπῶν τε.*

(Ἰλ. Α 497).

*αὐτόματα δὲ πύλαι μόνον οὐρανοῦ, ἅς ἔχον Ἥραι,
τῆς ἐπιτέτραπται μέγας οὐρανὸς Οὐλυμπός τε,*

(Ἰλ. Θ 393-394).

53. Βλ. Jean BEAUJEU, *ὁ.π.*, σ. 69-70.

54. Πβ. Kurt LATTE, *Griechische und römische Religiosität*, εἰς: *Kleine Schriften*..., *ὁ.π.*, σ. 48.

πολιτείας (De re publica) ἔργο του χρησιμοποιεῖ τὴ δεσποτεία καὶ ἡγεμονία τοῦ Διὸς ὡς πρότυπο τοῦ μοναρχικοῦ πολιτεύματος:

“*Tantum*” inquit “*ut rite ab eo dicendi principia capiamus, quem unum omnium deorum et hominum regem esse omnes docti indoctique expoliri consentiunt*’... *sive haec ad utilitatem vitae constituta sunt a principibus rerum publicarum, ut rex putaretur unus esse in caelo, qui nutu, ut ait Homerus, totum Olympum converteret idemque et rex et pater haberetur omnium, magna auctoritas est multique testes*...

[“Τόσο πολύ”, εἶπε, “ὥστε νὰ πάρουμε τὶς ἀρχὲς τοῦ λόγου ἀπὸ ἐκεῖνον, γιὰ τὸν ὁποῖο ὅλοι, μορφωμένοι κι ἀμόρφωτοι, ὅμοια συμφωνοῦν ὅτι εἶναι ὁ μοναδικὸς βασιλιάς ὅλων τῶν θεῶν καὶ τῶν ἀνθρώπων... Εἴτε αὐτὰ καθιερώθηκαν ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες (= ἀρχηγούς) τῶν πολιτειῶν γιὰ τὴ χρησιμότητά τους στὴ ζωὴ, δηλαδή γιὰ νὰ πιστευτεῖται ὅτι στὸν οὐρανὸ ὑπάρχει ἓνας βασιλιάς, ὁ ὁποῖος, ὅπως λέει ὁ “Ὀμηρος, μὲ τὸ νεῦμα του συγκλονίζει ὀλόκληρο τὸν “Ὀλυμπο καὶ ὁ ἴδιος θεωρεῖται βασιλιάς καὶ πατέρας ὅλων, ὑπάρχει (σὲ αὐτὴ τὴ γνώμη) μεγάλη ἀξιοπιστία καὶ πολλοὶ μάρτυρες...”]⁵⁵

Ἡ ἀποδοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ δωδεκαθέου στὴ Ρώμη εἶχε ὡς συνέπεια καὶ τὴν παραδοχὴ μύθων περὶ ἡμιθέων καὶ ἡρώων ποὺ θεοποιήθηκαν, ἐνῶ ἡ παλαιότερη ρωμαϊκὴ θρησκεία, ὅπως ὑποστηρίζουν μερικοὶ, ἐγνώριζε μόνον θεοὺς⁵⁶. Ἡ θεοποίηση (deificatio) ἡρώων καὶ ἡγεμόνων, ποὺ ἐπιτάθηκε στὴν Ἑλλάδα κατὰ τοὺς ἑλληνιστικοὺς χρόνους, ἦταν γνωστὴ στοὺς λαοὺς τῆς Ἀνατολῆς (Αἴγυπτίους, Χαλδαίους κ.λπ.) ἀπὸ τὴν τρίτη π.Χ. χιλιετία.

Χαρακτηριστικὸ γιὰ τὸν παραλληλισμὸ τοῦ συστήματος καὶ τῆς τάξεως πραγμάτων, ποὺ ἀντιπροσωπεύει ὁ “Ὀλυμπος, μὲ τὴ ρωμαϊκὴ τάξη πραγμάτων, ποὺ ἐπιβλήθηκε στὴν οἰκουμένη, εἶναι τὸ ἐξῆς χωρίον τοῦ «προφητικοῦ» ἔκτου βιβλίου τῆς Αἰνειάδος, ὅπου ὁ Ἀγχίσης δείχνει στὸν Αἰνεΐα στὰ Ἡλύσια πεδία τὶς ψυχὰς τῶν μελλοντικῶν ἡρώων τῆς Ρώμης:

*En huius, nate, auspiciis illa incluta Roma
imperium terris, animos aequabit Olympo,
septemque una sibi muro circumdabit arces,
felix prole virum.*

55. CIC. *De re publ.* 1, 56.

56. Βλ. Robert MUTH, *Vom Wesen römischer 'religio'*, ANRW II. 16.1, σ. 334-335.

[Ἴδου, γυιέ μου, κάτω ἀπὸ τὴ διακυβέρνηση αὐτοῦ ἐκίνηθ ἡ Ἰακκουστὴ Ρώμη θὰ ἐξισώσῃ τὴν ἡγεμονία (της) μὲ τὴν οἰκουμένη (= τὶς χῶρες), τὴν περηφάνεια (της) μὲ τὸν οὐρανὸ καὶ ἑπτὰ μαζὶ ἀκροπόλεις (= λόφους) θὰ περιβάλλῃ γιὰ λογαριασμὸ της μὲ τεῖχος, εὐτυχῆς γιὰ τοὺς ἄνδρες ποὺ γεννᾶ.]

(Aen. 6, 781-784).

Ἐδῶ φαίνεται πιθανότερο ὅτι ἡ λέξη *Olympus* ἔχει τὴν ἔννοια τοῦ οὐρανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἡ σημασία τοῦ ὄρους δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθῇ τελείως.

Παρακάτω στὸ ἴδιο βιβλίο ἡ σκιά πάλι τοῦ πεθαμένου Ἀγχίσις, ἀπειθυνόμενη στὸν Καίσαρα, τὸν καλεῖ νὰ φανῇ ἐπεικῆς στοὺς ἐμφυλίους πολέμους καὶ νὰ πετάξῃ τὰ ἀδελφοκτόνα ὄπλα:

*Tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
proice tela manu, sanguis meus!*

[Καὶ σὺ πρῶτος, ἐπὺ δεῖξῃ εὐσπλαχνία, ὁ ὁποῖος ἔλκεις τὴν καταγωγὴ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ (ἢ: τὸν Ὀλυμπο), πέτα τὰ ὄπλα ἀπὸ τὸ χέρι (σὺ ποὺ εἶσαι) αἷμα μου!]

(Aen. 6, 834-835).

Ἡ ἔκφραση τοῦ χωρίου αὐτοῦ *genus qui ducis Olympo*, ἡ ὁποία ἐπιδέχεται διττὴ ἑρμηνεία (σὺ ποὺ κατάγεσαι ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἢ ἀπὸ τὸν Ὀλυμπο) δὲν δηλώνει μόνον τὴ μυθικὴ καταγωγὴ τῶν Ρωμαίων ἀπὸ τὴν Ἀφροδίτη, ἀλλὰ φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ καὶ ὑπαινιγμὸ στὴ θεοποίηση τοῦ Καίσαρος, ὅπως καὶ ἡ θεοποίηση τοῦ Δάφνιδος, ποὺ ἀναφέραμε παραπάνω. Ἄλλωστε ἡ καταγωγὴ ἀπὸ τὸν οὐρανὸ ἐμπεριέχει τὴ δυνατότητα ἐπιστροφῆς στὸν οὐρανὸ, ὁ ὁποῖος κατὰ μία ἐκδοχὴ ἀποτελεῖ τόπο κατοικίας τῶν ψυχῶν, ὅπως καὶ ὁ Ἄδης.⁵⁷

Ὁ ἴδιος μῦθος τῆς θεϊκῆς καταγωγῆς τοῦ θρυλικῆς γενάρχη τῶν Ρωμαίων, ἀλλὰ καὶ ἓνα θριαμβευτικὸ πνεῦμα αὐτοπεποιθήσεως μὲ νέο ὑπαινιγμὸ σὲ ἀποθέωση ὑπόκειται σὲ χωρίο τοῦ ὀγδόου βιβλίου τῆς Αἰνειάδος, ὅπου ὁ Αἰνεΐας ἀναγνωρίζει τὰ θεϊκὰ σημάδια καὶ τὰ ὄπλα, ποὺ τοῦ ἔστειλε ἡ μητέρα του Ἀφροδίτη, καὶ λέει στὸν Εὐάνδρο:

*Obstipuere animis alii, sed Troius heros
agnovit sonitum et divinae promissa parentis.
tum memorat: "ne vero, hospes, ne quaere profecto
quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.*

57. Βλ. Johanna SCHIMDT, ὁ.π., στ. 295-296 καὶ Martin P. NILSSON, ὁ.π., σ. 703.

[“Ἐμειναν ἐμβρόντητοι οἱ ἄλλοι, ἀλλὰ ὁ τραωικός ἥρωας ἀναγνώρισεν τὸν ἦχο καὶ τὶς ὑποσχέσεις τῆς θείας μητέρας (του). Τότε λέει: Ἀλήθεια μὴ ζητᾶς, ξένε, φανερὰ (νὰ μάθης) ποιά τύχη φέρουν τὰ θεϊκὰ σημάδια (=οἱ διοσημίες): ἐγὼ ζητοῦμαι ἀπὸ τὸν οὐρανὸν (ἦ: τοὺς Ὀλυμπίους θεούς).]

(Aen. 8, 530-533).

Στὸ χωρίο αὐτὸ *Olympus* μπορεῖ νὰ εἶναι ὁ οὐρανός, ἀλλὰ καὶ τὸ θεσσαλικὸ βουνό, ὡς μυθικὸς τόπος κατοικίας τῆς Ἀφροδίτης καὶ τῶν ἄλλων θεῶν.

Στὴν κατηγορία τῶν ἀμφιλεγόμενων παραδειγμάτων θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ὑπαγάγῃ περιπτώσεις ὅπως ἡ ἐξῆς:

*Consilio hanc omnes animisque volentibus urbem
adferimur pulsī regnis, quae maxima quondam
extremo veniens sol aspiciebat Olympo.
ab Iove principium generis, Iove Dardana pubes
gaudet avo, rex ipse Iovis de gente suprema:*

[Σκόπιμα καὶ μὲ τὴ θέλησή μας ἐρχόμαστε ὅλοι πρὸς αὐτὴ τὴν πόλην, διωγμένοι ἀπ’ τὰ βασιλεία (μας), τὰ ὁποῖα κάποτε ὁ ἥλιος, ἀνατέλλοντας (=ἐρχόμενος) ἀπ’ τὸν ὑψηλότατο Ὀλυμπο (ἦ: ἀπ’ τὴν κορυφὴ τοῦ Ὀλύμπου· ἦ: ἀπ’ τὴν κορυφὴ τοῦ οὐρανοῦ), ἐβλεπε κάποτε ὅτι ἦταν μέγιστα. Ἡ ἀρχὴ τοῦ γένους (μας) εἶναι ἀπὸ τὸ Δία, ἡ νεολαία τοῦ Δαρδάνου χαίρεται γιὰ τὸν παπποῦ της Δία, ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς (κατάγεται) ἀπὸ τὸ γένος τοῦ ὑψίστου Διός:]

(Aen. 7, 216-220).

Ἐδῶ ὁ ἀπεσταλμένος τοῦ Αἰνεΐα Ἴλιονεύς ἐκθέτει στὸ βασιλεῖα Λατῖνο τὴν τραωικὴ καταγωγὴ του. Ἡ λέξη *Olympo* μπορεῖ νὰ σημαίνει τὸν οὐρανὸ ὅσο καὶ τὸ ὄρος Ὀλυμπος. Ἀλλὰ στὴν περίπτωσιν αὐτὴ δὲν μπορεῖ νὰ δηλώσῃ τὸν θεσσαλικὸ ἢ μακεδονικὸ Ὀλυμπο, ὁ ὁποῖος βρίσκεται πολὺ μακριὰ πέρα ἀπὸ τὸ Αἰγαῖο καὶ στὰ δυτικὰ τῆς Τροίας, γιὰ τὴν ὁποία γίνεται λόγος. Βέβαια οἱ ἐλλιπεῖς γεωγραφικὲς γνώσεις τῶν ἀρχαίων, ἐπομένως καὶ τοῦ Βεργιλίου, δὲν μπορούν νὰ ἀποκλείσουν τελείως κάτι τέτοιο, ἂν λάβωμε ὑπ’ ὄψιν γεωγραφικὰ σφάλματα σὲ ἄλλες περιπτώσεις⁵⁸. Στὸ ἐξεταζόμενο ὅμως χωρίο πρόκειται πιθανώτατα γιὰ τὸν ἀρκετὰ ψηλὸ Ὀλυμπο τῆς Βιθυνίας ἢ τῆς Μυσίας, ποὺ ὄντως βρίσκονται στὰ ἀνατολικά τῆς Τροίας.

58. Βλ. ἀνωτέρω τὰ σχετικὰ μὲ τὸ ὄρος *Atlas* καὶ τὴν ὑποσημείωσιν 28.

‘Ετσι ἔχομε τήν εὐκαιρία νά θίξωμε τὸ πρόβλημα τῶν πολλῶν ὀμώνυμων βουνῶν μὲ τὸ κοινὸ τοσο στήν ἀρχαία ὄσο καὶ στή σύγχρονη ‘Ελλάδα ὄνομα ‘Όλυμπος ἢ ‘Ελυμπος. Ὡς γνωστόν, μαρτυροῦνται περίπου δεκαεπτὰ ὀμώνυμες τοποθεσίες⁵⁹ (Μακεδονία - Θεσσαλία, Εὐβοία, Ἀττική (κοντὰ στὸ Θορικόν), Ἀρκαδία, Ἡλεία, Λακωνία, (δύο ἢ τρεῖς τοποθεσίες), Λέσβος, Χίος, Κάρπαθος, Κύπρος (τρεῖς περιπτώσεις), Βιθυνία, Μυσία, Λυκία, Κάτω Ἰταλία)⁶⁰. Μερικὰ ἀπὸ αὐτὰ τὰ ὀμώνυμα βουνὰ δημιουργοῦν προβλήματα ἑρμηνείας καὶ στὰ ποιήματα τοῦ Βεργιλίου, ὅπως διαπιστώσαμε ἤδη.

Μολοντί δὲ ἅλα τὰ ἄλλα ὀμώνυμα βουνὰ εἶναι μικρὰ μπροστὰ στὸ μακεδονικὸ - θεσσαλικὸ ‘Όλυμπο, ὁ ὁποῖος δεσπόζει ἀνάμεσα τοὺς ὅπως ὁ ἔνθρονος δυνάστης ἀνάμεσα στοὺς γονυκλινεῖς προσκυνητές του, ὅμως ἢ τόσο συχὴ παρουσία τοῦ ὀνόματος σὲ μιὰ τόσο μεγάλη γεωγραφικὴ ἔκταση ὑποδηλώνει ἴσως ὅτι τὸ ὄνομα ‘Όλυμπος ἦταν κάποτε προσηγορικὸ καὶ ἐνισχύει τήν ἀποψη ἐκεῖνων ποὺ ὑποστηρίζουν ὅτι τὸ ὄνομα εἶναι προελληνικὸ⁶¹ καὶ σημαίνει: ὄρος, βουνό⁶². Ἀντίθετα ἄλλοι καὶ μαζὶ τὰ ἐτυμολογικὰ λεξικά ἀπὸ τὸν μεσαιῶνα παράγουν τὸ ὄνομα ἀπὸ τὸ ρῆμα *λάμπω* ἢ τὸ ἐπίθετο *ὀλολαμπής* ἢ

59. Βλ. PAULY-WISSOWA, R.E., τόμ. 18.1 (ἡμίτ. 35), στ. 259, 310-314. ‘Ο Lor. GRASBERGER, *Studien zu den griechischen Ortsnamen*, Amsterdam 1969 (ἀνατ. Würzburg 1988), σ. 175-176, ἀναφέρει ἐξῆ καθ’ αὐτὸ βουνὰ μὲ τὸ ὄνομα ‘Όλυμπος, τὰ ὁποῖα εἶναι ὅλα ψηλά, ἄσπρα καὶ φωτεινὰ ὅπως οἱ ‘Άλπεις.

60. Σύμφωνα μὲ νεώτερο δημοσίευμα πρέπει νά προστεθῆ στὰ ἤδη γνωστὰ βουνὰ μὲ τὸ ὄνομα ‘Όλυμπος ὀμώνυμο ὄρος στήν περιοχή τοῦ Ρηγίου τῆς Καλαβρίας, ἀλλὰ πρέπει νά υἱοθετηθῆ καὶ ἡ ἀποψη τοῦ ἀρχαιολόγου Κ. Ρωμαίου ὅτι ἐπὶ τῆς ὄρειας τοῦ Πάρωνος στῆ Λακωνία δὲν ὑπῆρχε τοποθεσία μὲ τὸ ὄνομα ‘Όλυμπος. Βλ. Γιώργου Ι. ΤΣΟΥΚΝΙΔΑ, ‘Όλυμπος: Ἐτυμολογικὲς προσεγγίσεις, ONOMATA 13 (1989-1990), σ. 287.

61. Προσωπικὰ δὲν θεωρῶ σωστὸς τοὺς ὄρους προελληνικὸς καὶ Προέλληνες, ἀφ’ ἑνὸς μὲν διότι εἶναι ἀσαφεῖς καὶ ἀφ’ ἑτέρου διότι σὲ πολλὲς ἑλληνικὲς περιοχὲς ὑπῆρχε ζωερὴ παράδοση (ἀντικατοπτριζόμενη συχνὰ στῆ λογοτεχνία καὶ στοὺς μύθους) περὶ αὐτοχθονίας τῶν κατοίκων. Ἄλλωστε καὶ ἐκεῖνοι ποὺ δέχονται ἀλλεπάλληλες μετακινήσεις καὶ μεταναστεύσεις ἑλληνικῶν φύλων ποτὲ δὲν ὑποστήριξαν τήν ἐξαφάνιση, ἀλλὰ μιλοῦν μόνο γιὰ ἀνάμειξη καὶ συγχώνευση τῶν φύλων αὐτῶν μὲ τοὺς πολυπληθέστερους κατὰ τὰ φαινόμενα, προηγούμενους καὶ πανάρχαιους κατοίκους τῆς χώρας. Δὲν ἀντιλαμβάνομαι λοιπὸν τὸ λόγο γιὰ τὸν ὅποιο οἱ παλαιότεροι αὐτοὶ κάτοικοι τῆς ‘Ελλάδος θὰ πρέπει νά ἀποκαλοῦνται Προέλληνες καὶ ὄχι Ἕλληνες ἢ τουλάχιστο Πρωτοέλληνες. Ἐπίσης νομίζω ὅτι θὰ πρέπει νά ἐξετασθῆ, ἂν οἱ γλωσσικὲς καὶ ἀνθρωπολογικὲς ὁμοιότητες τῶν Ἑλλήνων μὲ ἄλλους λαοὺς ὀφείλωνται σὲ προηγούμενη συμβίωσή τους στῆ βόρεια Εὐρώπη ἢ σὲ μετανάστευση φύλων ἀπὸ τὸ νότο πρὸς τὸ βορρᾶ, ὅπως συνέβη συχνὰ κατὰ τοὺς ἑλληνικοὺς ἀποικισμοὺς ἢ μετὰ τήν τῆξη τῶν παγετῶν, ποὺ ἐκάλυπταν παλαιότερα τὸ βόρειο τμήμα τῆς Εὐρασίας.

62. Βλ. Otto KERN, ὁ.π., σ. 54· Friedrich STÄHLIN, *Das hellenische Thessalien*, Stuttgart 1924, σ. 5· Hjalmar FRISK, *Griechisches etymologisches Wörterbuch*, τόμ. II, Heidelberg 1970, σ. 383 (s.v. ‘Όλυμπος)· Giangiacomo PANESSA, ὁ.π., σ. 834· Γιώργου Ι. ΤΣΟΥΚΝΙΔΑ, ὁ.π., σ. 287.

ἀπὸ τὸ ρῆμα ἄλλυμι, ὁπότε τὸ ὄνομα σημαίνει: ὀλόλαμπρος, φωτεινός⁶³. Τέλος λιγώτερο πιθανὴ φαίνεται ἡ ἔτυμολόγησις τοῦ ὀνόματος "Ὀλυμπος ἀπὸ τῆ λέξεϊ ὀλολυγῆ καὶ ἡ σύνδεσός του μετὰ τὶς ὀργιαστικὰς λατρείας⁶⁴.

"Ἰσως μάλιστα τὸ γεγονός ὅτι ὁ μακεδονικὸς-θρῆσκαλικὸς "Ὀλυμπος μετὰ τὸ ὕψος καὶ τὴν ἔκτασίν του δεσπόζει ὄχι μόνον ἀνάμεσα στὰ βουνὰ ποὺ ἔχουν τὸ ἴδιον ὄνομα, ἀλλὰ καὶ ἀνάμεσα σὲ ὅλα τὰ ἄλλα βουνὰ, ποὺ γινώρισαν οἱ κάτοικοι τῆς Ἑλληνικῆς καὶ τῆς Μικρασιατικῆς Χερσονήσου, συντέλεσε στὸ νὰ θεωρηθῆ ὁ "Ὀλυμπος ὡς ὁ βασιλεὺς τῶν βουνῶν, τὸ κατ' ἔξοχὴν βουνό, ἡ κατοικία τῶν θεῶν, τὴν ὁποία πανάρχαια ἀντίληψις τοποθετεῖ στὸν οὐρανόν, πάνω ἀπ' τὰ νέφη τοῦ ὁποίου χάνονται οἱ κορυφαί τοῦ "Ὀλύμπου⁶⁵.

Τὸ τελευταῖον συνέτεινε στὸ νὰ ταυτισθῆ ὁ "Ὀλυμπος μετὰ τὸν οὐρανόν,⁶⁶ μετὰ τὸ θεῖον καὶ νὰ σημαίνῃ κάθε τι τὸ ὑψηλὸν καὶ θεϊκόν, τὴ μακαριότητα καὶ

63. ΟΛΥΜΠΟΣ: δύο σημαίνει τὸν οὐρανὸν καὶ τὸ ὑψηλότερον ὄρος τοῦ "Ὀλύμπου... Εἶρηται παρὰ τὸ ὀλολαμπής εἶναι τοῖς ἀστροῖς ἢ παρὰ τὸ ἀλλύειν τοὺς ὄπας διὰ τοῦ κρόνου. Καὶ ἡ μὲν πρώτη ἔτυμολογία μόνον τῷ τοῦ οὐρανοῦ ἀρμόζει σημασιωμένῳ ἢ δὲ ἑτέρα καὶ τῷ ὄρει, ὡς ἀγινεφεῖ καὶ οὐρανομήκει ὄντι. (ETYM. MEGA, s.v.) Lor. GRASBERGER, ὁ.π., σ. 176.

64. Βλ. Johanna SCHMIDT, ὁ.π., στ. 275.

65. "Ὡν ὁ μὲν αἰθὴρ καὶ τὰ περὶ "Ὀλύμπου ἐγκρινῶς ἔχει καὶ ἀνεφέλα ἔστιν οὐδ' ἀνέμοις τινάσσεται, διὸ καὶ ζωῆς καὶ ἁρστώνης θείας τόποι λέγονται, (ΕΥΣΤΑΘ. Σχόλ. εἰς "Ἰλ. Θ 12 (p. 513, 18-20 VAN DER VALK (694, 45) Arthur Bernard COOK, ὁ.π., σ. 943.

66. Χαρακτηριστικὰ παραδείγματα τῆς ταύτισης "Ὀλύμπου καὶ οὐρανοῦ παρέχουν ἤδη τὰ ἔπη τοῦ Ὀμήρου καὶ τοῦ Ἡσίοδου, ὅπως παρατήρησε ὁ William SALE (ὁ.π., σ. 81):

Στὸ πρῶτον βιβλίον τῆς Ἰλιάδος, ἐνῶ ὁ Ἀχιλλεὺς εἶχε ἀρχίσει νὰ ἀνασύρῃ τὸ ξίφος του κατὰ τοῦ Ἀγαμέμνονος, ἤρθε ἡ Ἀθηνᾶ ἀπὸ τὸν οὐρανόν (οὐρανόθεν) σταλμένη ἀπὸ τὴν Ἥρα:

"Ὅς ὁ ταῦθ' ὤρμαινε κατὰ φρένα καὶ κατὰ θυμόν,
ἐλκετο δ' ἐκ κολεοῖο μέγα ξίφος, ἦλθε δ' Ἀθήνη
οὐρανόθεν· πρὸ γὰρ ἦκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη,

(Ἰλ. Α 193-195).

Ἡ Ἀθηνᾶ ἀπευθυνόμενη στὸν Ἀχιλλεὺς τοῦ λέει ὅτι στάλθηκε ἀπὸ τὴν Ἥρα οὐρανόθεν:

"Ἢλθον ἐγὼ παύσασα τὸ σὸν μένος, αἶ κε πίθηαι,
οὐρανόθεν· πρὸ δὲ μ' ἦκε θεὰ λευκώλενος Ἥρη

(Ἰλ. Α 207-208).

Ὁ Ἀχιλλεὺς ὑπάκουσε στὶς ἐντολὰς τῶν δύο θεαινῶν καὶ ἔβαλε τὸ ξίφος στὴ θήκη του, ἐνῶ ἡ Ἀθηνᾶ ἐπέστρεψε στὰ θεϊκὰ παλάτια στὸν Ὀλύμπου (Ὀὐλυμπόνδε) καὶ ὄχι στὸν οὐρανόν:

ἄψ δ' ἐς κουλεὸν ὄσε μέγα ξίφος, οὐδ' ἀπίθησε
μύθῳ Ἀθηναίης· ἡ δ' Οὐλυμπόνδε βεβήκει
ὄματ' ἐς αἰγιόχοιο Διὸς μετὰ δαίμονας ἄλλους.

(Ἰλ. Α 220-222).

τὴν ἀθανασία, γιὰ τὴν ὁποία διψᾷ ἡ ἀνθρώπινη ψυχὴ. Ὀλύμπιοι⁶⁷ εἶναι οἱ θεοὶ καὶ Ὀλύμπιος ὀνομάζεται ὁ πατέρας καὶ ἡγεμόνας τους Ζεὺς. Ἀλλὰ στὸν Ὀλυμπο ἀνέβασαν ἡ λαϊκὴ πίστη καὶ ὁ μῦθος καὶ πολλοὺς ἡμίθεους καὶ ἥρωες τῆς Ἑλλάδος.

Ἡ γοητεία βλοῦ αὐτοῦ τοῦ οὐρανόου κόσμου τοῦ μύθου καὶ τῆς ἐλληνικῆς λογοτεχνίας δὲν ἦτο δυνατὸν νὰ μὴ σαγηνέψῃ καὶ τὸ Βεργίλιο, στὴν ποίηση τοῦ ὁποίου ἡ ἔννοια *Olympus* ἔχει ὅλες τὶς ἀποχρώσεις καὶ τὴν πολυσημία ἢ καὶ τὴν ἀσάφεια, ποὺ ἔχει ἡ λέξις Ὀλυμπος στὰ ἔργα τῶν ἐλλήνων συγγραφέων.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα τῆς ἐπίδρασης, ποὺ ἄσκησε ὁ Ὀμηρος στὸ Βεργίλιο καὶ στὸ θέμα αὐτὸ τῆς χρήσης τῆς ἔννοιας Ὀλυμπος, εἶναι καὶ ὁ δις ἐπαναλαμβανόμενος στὴν Αἰνεάδα στίχος, ὁ ὁποῖος ἀποδίδει θαυμάσια καὶ μὲ τὴν ἐκπληκτικὴ βραχύτητα τῆς λατινικῆς γλώσσας ἀνάλογη ὁμηρικὴ φράση:

adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

[Συγκατένευσε καὶ μὲ τὸ νεῦμα του ἔκαμε ὀλόκληρο τὸν Ὀλυμπο (ἢ: τὸν οὐρανὸ) νὰ τρέμῃ.]⁶⁸

(*Aen.* 9, 106 καὶ 10, 115).

Τόσο στὴν Αἰνεάδα, ὅσο καὶ στὸ ἀντίστοιχο χωρίο τῆς Ἰλιάδος ἡ λέξις Ὀλυμπος μπορεῖ νὰ δηλώνῃ τόσο τὸ βουνὸ Ὀλυμπος ὅσο καὶ τὸν οὐρανὸ (=caelum).

Μόνο τῇ δευτέρῃ σημασίᾳ, δηλ. οὐρανός, πρέπει νὰ δηλώνῃ ἡ λέξις *Olympus* στὰ ἐπόμενα χωρία:

Deveo interea prior fit Vesper Olympo

Στῇ Θεογονίᾳ τοῦ Ἡσιόδου ὁ Ζεὺς ἀστράφτει καὶ ρίχνει τοὺς κερανοὺς του ἀπὸ τὸν οὐρανὸ καὶ τὸν Ὀλυμπο:

ἄμυδις δ' ἄσ' ἀπ' οὐρανοῦ ἦδ' ἀπ' Ὀλύμπου
ἀστράπτων ἔσειγε σνωχαιδὸν οἱ δὲ κερανοὶ
ἵταρ ἄμα βροντῆ τε καὶ ἀστεροπῆ ποτέοντο

(*Θεογ.* 689-691).

67. Βλ. A. J. BOYLE, ὁ.π., σ. 105· Robert COLEMAN, ὁ.π., σ. 45, 49.

68. Ὁ στίχος αὐτὸς ἀποδίδει περιληπτικὰ τὸ περίφημο ὁμηρικὸ χωρίο, ποὺ θεωρεῖται ὅτι ἐνέπνευσε καὶ τὸ Φειδίᾳ:

Ἦ καὶ κτανέησιν ἐπ' ὀφρύσι νεῦσε Κρονίων
ἀμβρόσια δ' ἄρα χαιται ἐπερρώσαντο ἄνακτος
κρατὸς ἀπ' ἀθανάτοιο μέγαν δ' ἐλέλιξεν Ὀλυμπον.

(*Ἰλ.* A 528-530).

Πβ. Walter PÖTSCHER, ὁ.π., σ. 368.

[Ἐν τῷ μεταξύ, καθὼς γυρίζει πρὸς τὰ κάτω ὁ οὐρανός (=ἡ οὐράνια σφαῖρα), πλησιάζει ὁ Ἑσπερος (=τὸ βράδυ).]

(Aen. 8, 280).

*Iamque dies caelo concesserat almaque curru
noctivago Phoebe medium pulsabat Olympum:*

[Καὶ ἤδη ἡ μέρα εἶχε ἀποχωρήσει ἀπ' τὸν οὐρανὸν (=τὸ στερέωμα) καὶ ἡ θελκτικὴ Φοίβη (=ἡ σελήνη) ἐπληττε μὲ τὸ νυκτιπλανὲς ἄρμα τῆς τὸ μέσον τοῦ οὐρανοῦ:]

(Aen. 10, 215-216).

Στὸ τελευταῖο αὐτὸ παράδειγμα, ὅπου ἔχομε κοντὰ-κοντὰ τὶς λέξεις *caelum* καὶ *Olympus*, εἶναι προφανὲς ὅτι ἡ δευτέρη χρησιμοποιεῖται ὡς συνώνυμο τῆς πρώτης γιὰ ποικιλία (*variatio*) τοῦ λόγου καὶ ἵσως ἀπὸ μετρικὴ ἀνάγκη. Ἐτσι *Olympus* σημαίνει τὸν οὐρανὸν, τὸ στερέωμα, τὸ κοῖλον τοῦ οὐρανοῦ, ὅ,τι δηλαδὴ καὶ τὸ *caelum*. Ἡ τελευταία μάλιστα λέξη θεωρεῖται ἀπὸ μερικοὺς ὡς ἔτυμολογικὰ συγγενὴς πρὸς τὸ λατινικὸ ἐπίθετο *canus* καὶ τὸ ἑλληνικὸ *κοῖλος* καὶ σημαίνει τὸ κοίλωμα τοῦ οὐρανοῦ.⁶⁹

Στὸ δωδέκατο βιβλίον τῆς Αἰνειάδος διαβάζομε:

*et nunc nequiquam fallis dea. sed quis Olympo
demissam tantos voluit te ferre labores?*

[καὶ τώρα μάταια κρύβεσαι θεά. Ἄλλὰ ποῖός (τὸ) θέλησε ἐσὺ σταλμένη ἀπὸ τὸν οὐρανὸν (ἢ: τὸν Ὀλυμπο) κάτω νὰ ὑποστῆς τόσες ταλαιπωρίες;].

(Aen. 12, 634-635).

Στὸ χωρίο αὐτὸ *Olympus* εἶναι μᾶλλον ὁ οὐρανός, ἐνῶ ἡ περίπτωσις νὰ ἐννοῆται τὸ ὄρος Ὀλυμπος ὡς μυθικὴ κατοικία τῶν θεῶν εἶναι πολὺ λιγώτερο πιθανή, δεδομένου ὅτι ἡ σκηνὴ ἐξελίσσεται στὸ Λάτιο.

Τὸ ἀντίθετο φαίνεται νὰ συμβαίνει στὴν ἀκόλουθη περίπτωσις:

*Primus ab aetherio venit Saturnus Olympo
arma Iovis fugiens et regnis exsul adeptis.*

69. Ὑπάρχει βέβαια καὶ ἔτυμολογία τοῦ *caelum* ἀπὸ ρίζα *caid - (s)qaid, ποὺ σημαίνει φωτεινός, λαμπρός. Βλ. A. WALDE - J. B. HOFMANN, *Lateinisches etymologisches Wörterbuch*, τόμ. 1, Heidelberg 1938, σ. 130 (s.v. *caelum*).

[Πρῶτος ὁ Κρόνος ἤλθε ἀπὸ τὸν αἰθέριο Ὀλυμπο, ἀποφεύγοντας (=κυνηγμένος ἀπὸ) τὰ ὄπλα τοῦ Διὸς καὶ ἀξόριστος, ἀφοῦ τοῦ ἀφαιρέθηκαν (=τοῦ πῆραν) τὰ βασίλεια.]

(Aen. 8, 319-320).

Ἐδῶ ὁ μῦθος τοῦ Κρόνου φαίνεται ὅτι εἶναι τόσο ζωηρός, ὥστε νὰ εἶναι σαφές ὅτι μὲ τὸν ὄρο *Olympus* ἐννοεῖται τὸ γνωστὸ βουνὸ καὶ ὄχι ὁ οὐρανός, μολονότι κατὰ τὸ μῦθο ὁ Κρόνος ἦταν γυιὸς τοῦ Οὐρανοῦ.

Τὸ ἴδιο φαίνεται νὰ ἰσχύη καὶ στὸ ἐπόμενο χωρίο, ὅπου ἀναφέρεται ἡ ἐπικράτηση τοῦ Διὸς στὸν Ὀλυμπο. Βεβαίως λογικὰ δὲν μπορεῖ νὰ ἀποκλεισθῇ ἡ ἐρμηνεία ὅτι ἐδῶ μπορεῖ νὰ ἐννοῖται καὶ ὁ οὐρανός, δηλ. ὅτι πρόκειται γιὰ ἀμείσημη καὶ ἀβέβαιη σημασία τοῦ ὄρου *Olympus*.

*Ipsa deum fertur genetrix Berecynthia magnum
vocibus his adfata Iovem: "da, nate, petenti,
quod tua cara parens domito te poscit Olympo.*

[λέγεται ὅτι ἡ ἴδια ἡ μητέρα τῶν θεῶν ἡ Βερεκύνθια μίλησε στὸ μεγάλο Δία μὲ αὐτὰ τὰ λόγια: "Δῶσε, παιδί μου, σὲ μένα πού σὲ παρακαλῶ, ὅ,τι ἡ προσφυλῆς σου μητέρα σοῦ ζητεῖ μετὰ τὴν ἐπικράτησή σου στὸν Ὀλυμπο (ἢ: στὸν οὐρανό).]

(Aen. 9, 82-84).

Συνοψίζοντας θὰ μπορούσαμε νὰ ποῦμε τὰ ἐξῆς: Ἡ πολυσήμαντη τόσο στὴν ἑλληνικὴ ὅσο καὶ στὴ λατινικὴ λογοτεχνία λέξις Ὀλυμπος (*Olympus*) φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ γιὰ τὸ Βεργίλιο καθιερωμένο ὄρο καὶ παραδεδομένο μοτίβο γιὰ τὸ εἶδος τῆς ποιήσεώς του, παρὰ δὲ τις ἐπὶ μέρους ἀδυναμίες ἐντάσσεται ἀρμονικὰ στὸ θρησκευτικὸ, ἀστρονομικὸ καὶ πολιτικὸ πλαίσιο τῆς σκέψης τοῦ ποιητῆ, ἡ ὁποία πιστεύεται ὅτι δὲν συμβιβάζεται πλήρως μὲ τις ἀρχικὲς τουλάχιστον θρησκευτικὰ ἀντιλήψεις τῶν Ρωμαίων, ὅπου δὲν εἶχε θέση ὁ Ὀλυμπος.⁷⁰

Olympus εἶναι γιὰ τὸ Βεργίλιο τόσο τὸ μακεδονικὸ-θессαλικὸ βουνό, ὅσο ἴσως καὶ ἄλλα ὁμώνυμα ὄρη, ἀλλὰ πολὺ συχνότερα εἶναι ὁ οὐρανός, ἡ κατοικία τῶν θεῶν, ἀνάμεσα στοὺς ὁποίους δεσπόζει ὁ ὑπέρτατος μονάρχης Ζεὺς (*Iuppiter*), πού εἶναι *superi regnator Olympi, rex magnus Olympi, summi regnator Olympi, magni regnator Olympi, rex aetherii Olympi*.

70. Βλ. Erica SIMON, ὁ.π., σ. 9 πβ. καὶ Kurt LATTE, *Über eine Eigentümlichkeit der italischen Gottesvorstellung*, εἰς: *Kleine Schriften*, ὁ.π., σ. 78 καὶ Raymond BLOCH, ὁ.π., σ. 670, 673.

Σὲ πέρα πολλά χωρία εἶναι δύσκολο νὰ διακρίνη κανεὶς ποιά ἀκριβῶς σημασία ἔχει ὁ ὄρος *Olympus* καὶ οἱ φιλόλογοι καὶ οἱ ἐρευνητὲς τὸν ἐρμηνεύουν διαφορετικὰ καὶ σύμφωνα μὲ τὶς δικῆς τους ἀντιλήψεις καὶ προτιμήσεις.

Ὁ Ὀλυμπος μὲ τὸν ἔνθρονο στὴν κορυφή του *Δία* (*Iuppiter*) φαίνεται ὅτι ἀποτελεῖ σύμβολο τῆς κοσμοκρατορίας τῆς Ρώμης (πὺ ἐκφράζεται παραστατικώτατα στὸ στίχο *imperium terris, animos aequabit Olympo*)⁷¹ καὶ τοῦ νέου ἡγεμόνος τῆς, ὁ ὁποῖος ἐκσφενδονίζοντας τοὺς πολεμικοὺς του κεραυνούς ὑποτάσσει τοὺς ἀντιπάλους καὶ δίνει σοφοὺς νόμους στοὺς λαοὺς τῆς γῆς, ἀνοίγοντας ἔτσι τὸ δρόμο γιὰ τὴν ἀποθέωσή του, τὴ μετὰβασή του στὸν τόπο τῶν ἐκλεκτῶν ψυχῶν καὶ τῶν ἡρώων, πὺ εἶναι ὁ Ὀλυμπος:

*Caesar dum magnus ad altum
fulminat Euphraten bello victorque volentes
per populos dat iura viamque adfectat Olympo*⁷².

Ὅσο δὲ κι ἂν ὁ Ὀλυμπος ἔχει συχνὰ στὸ Βεργίλιο μεταφορικὴ σημασία καὶ ὅσο κι ἂν οἱ μεταφουτευμένοι στὴ Ρώμῃ Ὀλύμπιοι θεοὶ φαντάζον συχνὰ ὄχροι μπροστὰ στοὺς παλλομένους ἀπὸ ζωὴ καὶ σφρῖγος θεοὺς τοῦ Ὀμήρου ἢ τοῦ Ἡσιόδου, ἡ παρουσία τῆς ἐλληνικῆς μυθολογίας καὶ σκέψης εἶναι πάντα ζωηρὴ καὶ ἐνίοτε καταθλιπτικὴ. Διότι ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ πνευματικὴ δημιουργία καὶ ὁ ἐλληνικὸς πολιτισμὸς, μοιλονότι κολουποῦν σὲ ὠκεανὸ ὁμορφιάς καὶ ἐλευθερίας, ἀποτελοῦν συγχρόνως βαρῦτατο καταναγκασμὸ γιὰ ὅποιον ἐπιχειρεῖ νὰ σκεφθῆ καὶ νὰ δημιουργήσῃ: εἶναι ὑποχρεωμένος ἢ νὰ μιμηθῆ καὶ νὰ ἀκολουθήσῃ ἢ νὰ ἀντιπαρατεθῆ μαζί τους· τότε ὅμως χρειάζεται νὰ εἶναι κανεὶς τιτάν, ἀλλὰ καὶ πάλι δὲν μπορεῖ νὰ ξεφύγῃ τελείως ἀπ' τὴ βαρεὴ σκιά τους. Τρίτο δρόμο δὲν μπόρεσε μέχρι σήμερα τὸ ἀνθρώπινο πνεῦμα νὰ χαράξῃ κι ὅσοι τυχὸν (ἐκούσια ἢ ἀθέλητα) ἀγνοοῦν τοὺς ἑλληνες κλασσικοὺς ἐρποῦν στὸ χῶμα ἢ φυτοζωοῦν πνευματικά. Ἀπὸ τὴ μοῖρα αὐτῆ τῆς μίμησης τῶν μεγάλων ἐλλήνων δημιουργῶν δὲν μπόρεσε νὰ ξεφύγῃ καὶ ὁ Βεργίλιος, παρ' ὅλο πὺ ἦταν ἀναμφισβήτητα μεγάλος ποιητής, ὁ ὁποῖος ἔγινε μὲ τὴ σειρά του κλασσικός.

71. VERG. *Aen.* 6, 782.

72. VERG. *Georg.* 4, 560-562. Βλ. καὶ Jean BEAUJEU, *δ.π.*, σ. 69-70.

ZUSAMMENFASSUNG

DER OLYMP IN DER DICHTUNG VERGILS

Von Professor Dr. Demetrios E. Koutroubas

Es ist bekannt, daß die Menschen seit alter Zeit die hohen Berge, die in Wolken und im Himmel verschwinden, bewundert haben und dort den Sitz der Götter und der Seelen lokalisierten. Die griechische Mythologie siedelte auf dem Olymp, dem höchsten Berg Griechenlands, die Paläste der olympischen Götter und Heroen an.

Vergil, der zugleich Theokrit, Homer und Hesiod Roms sein wollte, hat, wie viele andere römische Schriftsteller, viel aus der griechischen bukolischen und epischen Technik und Terminologie übernommen. In diesem Zusammenhang steht die Benutzung des Wortes *Olympos*, das Vergil in allen seinen Gedichten ungefähr gleich häufig benutzt hat. Insgesamt verwendet Vergil das Wort *Olympos* an 34 Stellen: 2 mal in der *Appendix*, 2 mal in den *Bucolica (Eclogae)*, 5 mal in den *Georgica* und 25 mal in der *Aeneis*.

Vergil benutzt das Wort *Olympos* ungefähr so wie seine Vorgänger und Vorbilder Homer und Hesiod, bei denen das Wort zwei Grundbedeutungen hat: Berg und Himmel. Aber es ist nicht immer deutlich und beweisbar, welche Bedeutung dieses Wort in jeder Stelle hat.

Diese Unsicherheit und Unklarheit herrscht bei den meisten Stellen Vergils, in denen das Wort *Olympos* benutzt wird. Deswegen interpretieren die Philologen und sie Übersetzer oft dieselbe Stelle in verschiedener Weise. Die vorliegende Arbeit versucht, die Interpretationsmöglichkeiten klären zu helfen. Sie wurde auf dem Zweiten Panhellenischen Kongreß «Olymp im Leben der Griechen» in Ellassona, Thessalien, im Jahre 1984 vorgetragen.

Nach unserer Untersuchung haben wir die Olympstellen Vergils in drei Gruppen unterteilt: 1. Die Stellen, in denen *Olympos* den Berg zwischen Thessalien und Makedonien oder einen anderen gleichnamigen Berg Griechenlands oder Kleinasien bedeutet. 2. Die Stellen, in denen *Olympos* den Himmel als Sitz der Götter meint. 3. Die Stellen, in denen beide Bedeutungen möglich sind und die Interpretation unsicher ist. Zu der ersten Gruppe gehören m.E. wenige Stellen, zu der zweiten Gruppe mehr, während zu der dritten Gruppe die Mehrheit der Stellen Vergils gehört, in denen *Olympos* vorkommt.